

[STRAIPSNIAI APIE LIETUVOS HIMNĄ]

Vincas Maciūnas

Lietuvos himno istorijos bruožai

Šeštajame – 1898 m. lapkričio–gruodžio mėnesių – *Varpo* numeryje buvo išspausdinta „Tautiška giesmė“, kuriai „gaidą ir žodžius sudėstė V. K.“ (Vincas Kudirka). Tai giesmei ilgainiui ir buvo lemta tapti Lietuvos himnu.

Tuo laiku plačiai ir stipriai įsisiūbavus lietuvių tautiniam atgimimui, justa reikalas turėti savo „tautišką giesmę“, kitaip tariant, himną. Dar prieš *Aušrą* Seinų kunigų seminarijos (kai ten mokėsi Petras Kriaučiūnas) klierikai lietuviai, anot Antano Miluko, kaip savo tautinį himną sugiedodavę pradinės Adomo Mickevičiaus *Pono Tado* eilutes („Lietuva, mano tėvyne, tu esi kaip sveikata“...). Buvęs Seinų klierikas kun. Petras Abromaitis ir Amerikoje mėgdavęs atsakančioje draugijoje to himno jausmingu giedojimu pasirodyti. Tasai Mickevičiaus posmas buvo kaip „himnas narodavas [tautinis] lietuviškas“ sugiedotas Pensilvanijos mieste Mahanoy City (kur tada klebonavo Abromaitis) vykusiame trečiajame Lietuviškų katalikiškų draugijų susivienijimo seime¹.

Lietuvoje spaudos draudimo laikais buvo itin išpopuliarėjusi Antano Baranausko daina „Nu, Lietuva, nu, Dauguva“² su žinomaisiais posmais „Anei rašto, anei druko mums turėt neduota“ ir „Kad tu, gude, nesulauktum“. *Tėvynės sargo* redakcija rašė: „Tą visai Lietuvai žinomą dainą drėsime pavadinti mūsų ‚tautiška giesmė‘, nes ji aiškiausiai ir pilnai perstato ir tikrą mūsų dabartinį tautos padėjimą, ir dvasią, kuri tikrų lietuvių širdyse tvyskia.“³ Mažagnetas (Jurgis Šaulys) savo straipsnyje „Ar turime tautišką giesmę?“ abejojo, kad ana Baranausko daina tikėtų būti tokia ‚tautiška giesmė‘ ir reikė viltį, kad jos sulauksime: „Mūsų Motina-Lietuva tiek jau turi sūnų, kurie taip gražiai sugeba ją apdainuoti. Galgi pajus kurs iš jų tam tikrą įkvėpimą ir užganėdys seniai jaučiamą reikalą.“⁴ Redakcija (*Žinyčiai*, kaip ir *Tėvynės sargą*, tada redagavo Juozas Tumas-Vaižgantas) betgi pastebėjo straipsnio prierašė, kad „mes visgi prisilaikome senosios tame dalyke nuomonės, jog iš visų dainų ir giesmių, kuriomis dainiai lig šiol mus apdovanojo, šita visų labiausiai pritinka, nes jau daug metų kelia mūsų drąsą ir viltį žadina; paveizdėt tik, su koku karščiu ją mūsų jaunuomenė dainuoja“. Vėliau savo *Pragiedruliuose* Vaižgantas aprašinėjo, su koku entuziazmu jaunimas tą giesmę dainavo, ir kokį didelį gresiančio maišto įspūdį ji darė rusų valdininkams, – stebėjosi tardytojas: „Vyrai, tai maištas! Tokiuo jausmu dykai nedainuojama.“

Toji Baranausko daina buvo tapus rusų administracijai erzinančia rakštimi. Liuda Didžiulienė savo atsiminimuose iš spaudos draudimo laikų pasakoja: „Atvažiuoja tas pats pristavas [nuovados viršininkas] Ciolkevičius su visa gauja policistų krėsti. [...] Nelaimei, nuvažiavę Zabelynių ūlyčion [sodžion] Juozo Mickūnaičio krėstų (jis irgi buvo mūsų mokinys), ten rado Baranausko ‚Gromatą iš Petrapilės‘. Ją nutvėręs, pristavas tuoj už ančio ir pro duris, nieko daugiau nebeieškodamas. Čia buvo geras kšsnis, nes jau treji metai, kaip tos poemos ieškojo. Apsgando Juozas, è dar labiau St. Didžiulis. Rytojaus dieną nuvažiavęs Anykščiųuos, dideliu vargu išpirko rankraštį už tris šimtus rublių.“⁵ Taip pat ir pas poetą Praną Vaičaitį per kratą rastoji Baranausko daina „Nu, Lietuva“ žandarų protokole buvo

¹ *Spaudos laisvės ir Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuvės*, 1930, p. 557–558.

² Iš jo eilių rinkinėlio *Kelionė Petaburkan, arba Gromata iš Petropilės*.

³ *Tėvynės sargas* 12, 1898.

⁴ *Žinyčiai* 4–5, 1920.

⁵ L. Didžiulienė-Žmona, *Ką aš beatmenu*, 1926, p. 165–166.

pavadinta priešvalstybinu kūrinium⁶.

Suprantama, kodėl Petrapilio Labdaringoji lietuvių ir žemaičių draugystė, 1920 m. rengdama vakarą ir norėdama, kad choras šalia kitų dalykų padainuotų ir Baranausko „Nu, Lietuva“, nesitikėjo gauti cenzūros leidimo. Buvo kreiptasi į Maironį, tada profesoriavusį Petrapilio dvasinėje akademijoje, kad jis parašytų Baranausko dainos melodijai pritaikytas eiles, prie kurių nekibtų cenzūra. Maironis sutikęs ir po kelių dienų atnešęs vėliau išpopuliarėjusi eilėraštį „Eina garsas“⁷.

Algimanto autorius Vincas Pietaris jau po mirties išspausdintame straipsnyje „Padėjimas mūsų tautos XIX amžiuje“, prisimindamas lietuvių vargus rusų priespaudoje, ypač Muravjovo laikais, rašė: „Taip ir norisi man šūktelti: ‚Dievas galybių su mumis! Dievas Jokūbo – apgynėjas mūsų! Tautos turi savo himnus. Jeigu lietuviams duotų pasirinkti himną, aš patarčiau jiems rinktis šią psalmę Dovydo.“⁸

Pretendentų į himnus eilėn sėkmingai stojo ir Kudirkos „Tautiška giesmė“, kurią pats autorius Kaziui Griniui pristatęs kaip lietuviškąjį „Bože, caria chrani“ [Dieve, saugok carą – tai carinės Rusijos himnas]⁹. Jau po metų Vargėla (Kazys Grinius) Kudirkos nekrologe¹⁰ ją pavadino tautišku himnu, o dar po kelerių metų (1906) kompozitoriaus Antano Kačanausko buvo išleistas *Lietuvių hymnas. Žodžiai ir melodija V. Kudirkos. Fortepijonui priruošė A. Kačanovskis*. Antraštė buvo pakartota prancūziškai. Be to, viršelyje buvo įdėtas Vytis, teikiąs tam tikro himnui deramo oficialumo. Leidinį savo lėšomis Rygoje išspausdino žinomas kovotojas dėl lietuvių spaudos laisvės inžinierius Antanas Macijauskas.

Kada toji Kudirkos giesmė buvo pirmą kartą viešai sugiedota, nežinia. Galbūt 1899 m. Petrapilyje. *Tėvynės sarge* skaitome: „13 d. lapkričio ant Nevskio prospekto buvo atliktas koncertas ant naudos studentų-lietuvių. [...] Pradžioje ir ant galo koncerto skaitlingas giesmininkų choras lenkų ir lietuvių po priežiūra Sasnausko, lietuvių, išpildė du tautišku himnu: ‚Kur Šešupė teka, Kur Nemonas bėga‘; antras pagal Dr. Kudirkos, patalpintas 6 Num Varpo 1898 metų. Tarp tų dviejų himnų buvo dar atgiedota keletas lietuviškų dainelių.“¹¹

Prie Kudirkos giesmės paplitimo buvo prisidėjusi ir populiarūs mūsų chorų ir apskritai dainos mėgėjų tarpe Leono Eremino knygelė *Dainos sutaisytos ant keturių balsų*¹², kurioje buvo keliasdešimt choro dainų (daugiausia vokiečių ir kitų kompozitorių), pamėgtų ir greitai pasklidusių mūsųose, pvz., kad ir „Sveiki, broliai dainininkai“, kurią dažnas tikra lietuvių liaudies daina palaiko. Kudirkos „Tautiška giesmė“ buvo pati pirmoji Eremino knygelėje.

Tais pačiais 1902 m. Kudirkos giesmė su gaidomis buvo išspausdinta Krokuvoje išleistoje J. Schiekoppo (Šykopo) lietuvių kalbos gramatikoje¹³, kurią iš vokiečių kalbos lenkiškai išvertė Juozas Januškevičius ir Antanas Macijauskas.

Mūsų patriotinės visuomenės dėmesį į Kudirkos giesmę ypač atkreipė vienas brutalus rusų policijos poelgis: jai užkliuvo ant Kudirkos kapo 1902 m. spalio 24 d. pastatytame paminkle įrašytas antrasis himno posmas. *Varpo* korespondentas rašė: „Naumiestis (Suv. gub.). Valdžia ir numirusiems neduoda ramiai gulėti. Štai 2 ir 3 kovo mėnesio vietinė Naumiesčio policija nudraskė nuo paminklo a. a. Vinco Kudirkos lentutę su buvusiomis ant jo eilėmis, iškaltomis auksinėmis litaromis: ‚Tegul saulė Lietuvoj [...]‘. Ant šios lentutės pasiliko tik užrašas, aukščiau padėtas, apie dieną daktaro gimimo ir myrio. Ši lentutė buvo iškalta iš to paties akmens, ir policija, nukirsdama paženklintas litaras, sugadino visą paminklą. Visą tą vietą, kame buvo minėtos eilutės, policija paliepė juodai nudažyti.“¹⁴

„Dabar galima būtų tas parašas atnaujinti, – rašė 1910 m. Perkūnėlis (Bronius Prapuolenis), – bet visi sako, kad verčiau tasai barbariškas sudraskymas pasilieka tolimesnei atminčiai lietuvių, idant

⁶ R. Mikšytė, *Antano Baranausko kūryba*, 1964, p. 215.

⁷ V. Zaborskaitė, *Maironis*, 1968, p. 266–267.

⁸ *Tėvynės sargas* 11–12, 1903.

⁹ J. Būtėnas, *Vincas Kudirka*, 1937, p. 160.

¹⁰ *Varpas* 6, 1899.

¹¹ *Tėvynės sargas* 2–3, 1900.

¹² L. Ereminas, *Dainos sutaisytos ant keturių balsų*, Tilžė, 1902.

¹³ J. Schiekopp, *Gramatyka litewska początkowa*, Krakow, 1902.

¹⁴ *Varpas* 4–5, 1930.

pažintų ir stebėtusi, kokie kitąsyk buvę Lietuvoje laikai.“¹⁵

Tokių sumanymų atnaujinti įrašą būta. Kazys Mažonas prisimena: „1907 metais [tada jis gyveno Naumiestyje] mažas būrelis mūsų neramių jaunuolių, mano geram draugui Karoliui Skirgailai sumanius, nutarėme sunaikintą paminkle vardą atnaujinti, uždengiant sunaikintąją paminkle vietą bronzine plokšte, kurią lengva buvo Karaliaučiu užsakius gauti su joje atlydintu tekstu. Tam reikalui buvome sumetę atitinkamą išlaidom pinigų sumą, bet buvome neoficialiai perspėti, kad tuo atveju ir visas paminklas gali būti pašalintas. Sudėtus pinigus sunaudojome bendram antkapio sutvarkymui ir pagražinimui.“¹⁶

Spaudą atgavus ir lietuvių viešojo gyvenimo sąlygoms palengvėjus, įvairiuose miestuose ir miesteliuose įnikta rengti lietuviškuosius vakarus su vaidinimais ir choro dainomis. Iš pastarųjų ypač buvo pamėgta Kudirkos giesmė, tapusi tiesiog būtina programos dalimi. Nuopelną dėl to Antanas Garmus savo prisiminimuose skiria Griniams: „Dr. K. Grinius ir Joana Griniuvienė sugalvojo per viešus susirinkimus [t. y. lietuviškuosius vakarus] giedoti V. Kudirkos ‚Lietuva, Tėvyne‘ kaip himną. Neviešuose susirinkimuose buvo giedamas ‚Internacionalas‘ ir kitos revoliucinės giesmės. Taip Grinių šeimos iniciatyva ‚Lietuva, Tėvyne‘ pasidarė tautos himnu; jis visur ir visuomet buvo giedamas.“¹⁷

Betgi tas himnas buvo giedotas ne tik Suvalkijoje ir Marijampolėje, kur tada gyveno Griniai, bet ir plačiai visoje Lietuvoje, kur Grinių įtaka iš viso nebus ne siekusi. Štai Panevėžyje (1905 m. kovo 17 d.) per lietuvišką vakarą „dainavo mergaičių ir vyrų choras, Panevėžio vargonininko p. Birmonto vedamas. Pirmiausia dainavo himną ‚Lietuva‘, kurį atkartoję keturis sykius. Matyt, kad visiems labai patiko“¹⁸. „Vilniaus Kanklių“ 1906 m. lapkričio 1 d. surengtame vakare: „Iš pradžių padainavo vyriškas choras, paskui maišytas, keletą puikių dainelių, tarp jų net tris kartus mūsų numylėtą ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘“¹⁹.

Giedant (ar tada tik *dainuojant*) Kudirkos giesmę imta ir atsistoti, tuo reiškiant pagarbą, priderančią himnui. Cituotame Mažono laiške randame ir šią informaciją: „Vasaros pradžioj 1905 metų pirmam K. Naumiestyj, berods, ir pirmam visoj Sudavijoj lietuviškam vakarui ruošėmės su ypatingu atsidėjimu ir kruopštumu, kurio programoj choras buvo pirmoj vietoj. [...] Repetuojamų dainų repertuare buvo ir ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, kuri savo tunniu, na, ir melodija ryškiai skyrėsi iš kitų dainų savo žodžių prasmingumu ir melodija, kuri daugiau panėšėjo į jausmingą maldą. Ja buvo nutarta ir vakaro programą pradėti. Prieš pat vakaro pradžią būreliui atsilankiusių jaunų lietuvių buvo pasakyta ir jie buvo pakurstyti, kad bus giedamas lietuviškas himnas ir reiktų, kad jį giedant visi stotų. Užgiedojus jį, didžiama susirinkusios publikos triukšmingai sustojo, o su ja ir likusieji, vieni gal manydami kad vakaras prasideda malda, kiti, manyčiau, iš mandagumo. [...] Nuo šio man atmintino vakaro kiekvienas sekantis juomi prasidėdavo ir bent mano atminime nebuvo atsitikimo, kad būtų himno išpildymo metu likęs nors vienas kėdėje sėdėti, neišskiriant ir kiekvieną kartą šiuose vakaruose atsilankiusių rusų pareigūnų, o kai kada ir paties apskrities viršininko, Naumiesčio aukščiausios figūros.“

Jonui Valaičiui „pirmą kartą Kudirkos giesmę, jau himnu vadinamą ir atsistojus giedamą, teko klausyti 1905 m. Grinių (daktaro ir žmonos) ruoštame vakare Marijampolėje: buvo choras ir vaidinta ‚Amerika pirtyje‘“²⁰

Kudirkos himno istorijoje ypač svarbus buvo Didžiojo Vilniaus seimo išvakarių koncertas (1905 m. lapkričio 20–gruodžio 3 d.), nes ten atsilankė daugelis iš visos Lietuvos Vilniun suvažiavusių seimo atstovų, ir pats koncertas tapo lyg ir viso seimo dalimi. Tad ir Kudirkos giesmei skirtoji himnui derama pagarba įgavo tam tikro oficialumo. Skaitome *Vilniaus žiniose*: „Prieš vaidinimą ir po vaidinimo choras, p. [M.] Petrauskio vedamas, padainavo kelias tautiškas lietuviškas dainas. Rankų plojimai ir

¹⁵ *Barbarizmas, apsireiškiąs užgynime rusų lietuviams spaudos per grafą Murawjową*, 1910, p. 11.

¹⁶ Iš 1960 m. rugsėjo mėn. laiško šio straipsnio autoriui.

¹⁷ A. Garmus, Dr. K. Griniaus šeima 1905–1906 m., *Nemunas* 2, 1950, p. 9.

¹⁸ *Vilniaus žinios* 70, 1905.

¹⁹ *Vilniaus žinios* 259, 1906.

²⁰ Iš 1969 m. rugpjūčio 29 d. laiško.

prašymai atkartoti tik tai tada nutilo, kaip choras pradėjo ir vėlei dainuoti. Tautiškąjį mūsų himną ‚Lietuva, tėvyne‘ reikėjo tris kartus padainuoti. Visi salėje esantieji stati šitą mūsų himną išklause.“²¹

Atsistojimas giedant Kudirkos himną tapo visuotiniu papročiu lietuviškuose vakaruose. Apie tai skaitome gausiose korespondencijose. Pavyzdžiui, Ukmergėje (1906 m. gruodžio 19 d.) „Himną ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ publika visus tris sykius išklause stovėdama“²²; Tauragėje (1906 m. lapkričio 12 d.): „Dainą ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ publika išklause sustojusi“²³; „Rugpiūčio 6 ir 7 d. Biržuose vietines ugniagesių sargybos naudai pirmąsyk atliktas lietuviškas vakaras. [...] Pradedant teatrą, padainuotas lietuviškas himnas, kurį publika išklause stovėdama“²⁴; Ūdrijoje (Suvalkų gub., 1908 m. birželio 15 d.) „Dainavo apie dešimtį dainų. Neužmirštas, žinoma, buvo Lietuvos himnas. Chorui pradėjus ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, visa publika, išskyrus pirmutinę eilę, kaip vienas žmogus atsistojo“²⁵; Rokiškyje (1908 m. balandžio 20 d.) „Choras puikiai dainavo. Lietuvos himnas, prašant publikai, buvo dainuotas keletą kartų; laike dainavimo visi stovėjo.“²⁶

Buvo reiškiamas nepasitenkinimas, net pasipiktinimas, jei kas neatsistodavo: „Vasario 18 d. [1907 m.] Ramygaloj buvo įrengtas ‚Lietuvių vakaras‘. [...] Pradedant vakarą vietinis choras padainavo ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, kuri jau pažįstama ne tik lietuviams, bet ir svetimtaučiams. Laike giedojimo publika sustojo, išskyrus kelias dvarpones, kurias, matyt, menkai apeina tas viskas, kas taip brangu yra kiekvienam lietuviui.“²⁷

Žinoma, kai kurie neatsistodavo anaipol ne dėl kokio nors noro pasidemonstruoti. Vilniaus žinių korespondentas apie Kėdainiuose per Sekmines įvykusį vakarą rašo: „Choras dainavo himną ir šiaip žmonių dainas. Himną begiedant, ne visi atsistojo, nes ne visi suprato, ką jis reiškia.“²⁸ Ypač gi paprastam liaudies žmogui, atėjusiam pasižiūrėti vaidinimo ir paklausyti choro, ne kartą buvo ir nesuprantama, kodėl čia reikia stotis, kai viena daina dainuojama. Štai kaip savo korespondencijoje apie 1908 m. liepos 27 d. vakarą Rozalime rašė Žemaitė: „Per himną ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ sodiečiai nei vienas nesistojo, nors ne kurie iš inteligentų ragino stotis, bet maža kas tepaklausė, – tik žiūrėjo vienas į kitą, nežinodami, kam juos ragina stotis. Gaila, kad įrengėjai nepranešė balsu, jog reikia atsistoti. Geriausiai tai išpuolė padaryti choro vedėjui. Kitą sykį žmonės jau žinotų.“²⁹

Toks raginimas betgi galėjo būti nepatogus, jei publikoje būdavo ir svetimtaučių. Štai ką *Šaltinio* korespondentas rašė apie „Žiburio“ draugijos vakarą Marijampolėje: „‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ bedainuojant, kuris ten iš publikos suriko: Stokit! stokit! Visi sustojo. Dainavo šį ‚himną‘ [korespondentas rašo: ‚imną‘] net keturis kartus, tris kartus pagret, o paskutinis užbaigoj. Nors ši daina labai puiki ir ilgainiui gal tapti tautiškuoju lietuvių himnu, bet visgi mes truputi nemandagiai pasielgėme, priversdami svetimtaučius net keturis kartus atsistot.“³⁰

Sofija Čiurlionienė parašė net visą straipsniuką „Kaip žiūrėti į tautos gimno [himno] dainavimą“³¹. Aštriaplunksnė rašytoja, kuri savo kritikos knygele *Lietuvoje* (1910 m.) gerokai bakstelėjo mūsų visuomenei dėl nepakankamo domėjimosi ir rūpinimosi kultūros reikalais, randa smarkių žodžių ir dėl nepakankamai reikštos pagarbos himnui: „Yra paprotys, surengus vakarą ar didesnę vakaruškų su dainomis, dainuoti ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ kaipo tautos himną. Yra paprotys tą himną dainuojant stovėti ir reikalauti, kad atkartotų. Prieš ketverius metus buvo tai naujiena. Žmonės, išgirdę tą himną, kilo šarpiai, stovėjo tyliai, ne vieno apsiašarusios akys, žvelgdamos į kaimyną, švelniai klausė pasididžiudamos: ‚Argi tikėjomės to sulauksią?‘ – ‚Kas galėjo tikėtis!‘ – skrido nuo kaimyno lūpų – ‚Kaip malonu...‘ – ‚Dar kartą... dar kartą!‘ – maldavo publika, ir choras kartojo, ir visi klausė,

²¹ *Vilniaus žinios* 275, 1905.

²² *Vilniaus žinios* 58, 1906.

²³ *Vilniaus žinios* 268, 1906.

²⁴ *Šaltinis* 225, 1906.

²⁵ *Vilniaus žinios* 146, 1908.

²⁶ *Vilniaus žinios* 93, 1908.

²⁷ *Vilniaus žinios* 45, 1907.

²⁸ *Vilniaus žinios* 125, 1908.

²⁹ *Vilniaus žinios* 176, 1908. Žemaitė, *Raštai*, 1957, p. 574.

³⁰ *Šaltinis* 15, 1906.

³¹ *Viltis* 18, 1909.

susigraudinę, šypsodami. Negalvojo niekas, koks yra tas himnas. [...] Visuomenė priėmė, ir kuomet jau buvo galima balsu pragysti – klausė, gėrėjos ir mokėjo susigraudinti. [...] Paskui teko man kelerius metus prabūti užsienyje ir, vos pernai sugrįžus į Vilnių, nueiti į vakarą ir išgirsti ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘. Suskambėjo pirmi žodžiai – žiūriu, kas daros?.. Vilniaus inteligentija nedrąsiai, negundringai žvalgydamos, raitydamos, kilo palengva, keli demonstratyviškai pasiliko besėdį, o dauguma šypsojo, norėdami tuo nusišypsojimu pasakyti: ‚Tai niekai, tai toks tik paprotys...‘ [...] Gal tik Vilniuje taip?.. Kur tau! – mačiau didelį lietuvių vakarą Petrapilyje, ir visa publika, išgirdus himną, kaip susitarusi, raitėsi, kraipės... net biauru žiūrėti – ir matei žmogus, kaip 99-ms iš šimto nebebuvo tai jau tautos himnas, tik ot – viena programos dalis, per kurią, nežinia dėl ko, reikia keltis iš kėdės. Taigi, mano nuomone, tie, kuriems tas himnas nereikalingas, tegu nedainuoja jo; tie, kuriems tas himnas brangus, tegu nedainuoja ten, kur jis nereikalingas; kurie gi labai nori dainuoti, tegu atmena, jog galima vien ten, kur jis yra brangus, t. y. ne per didelius vakarus su mišriais svečiais, bet ankštame būrelyje savųjų.“

Taip blogai gal ir nebuvo, kaip čia rašo Čiurlionienė, iš viso linkusi savo kritikoje pasmarkinti ir lyg iš aukšto žiūrinti į paprastąją visuomenę, kurios nuotaikas labiau bus pajutusi tokia paprasta Žemaitė, nors ji anaipol nebuvo saldžiai sentimentali ir nepabijodavo kietesnio žodžio, jei matė tam reikalą. Apie himno daromą įspūdį ji taip rašė savo korespondencijoje: [„Vilniaus Kanklių“ vakare] „būrys lietuvių užtraukė sutartinę, visas kambarys, kaip vienas žmogus, stoji stati, nes pragydo tautišką lietuvišką himną. Himno gaida sujudio ir sugraudino širdį, atsiminei neseniai pergyventą laiką, kuomet žmogus baimėje, patylias šnibždėjo: ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘. Sykiu džiaugsmas šildė širdį, jog jau iškovojome nors tiek liuosybės, kad galima tuos žodžius viešai ir balsu dainuoti.“³²

Toksai atsistojimas, kurį pailiustruoja daugelis ištraukų iš ano meto spaudos, buvo svarbus Kudirkos „Tautiškos giesmės“ virtimo tautos himnu istorijoje. Kai nebuvo kokių savarankiškos lietuvių valdžios organų ar bent plačiai pripažintų visuomeninių institucijų, galėjusių autoritetingai paskelbti tą ar kitą giesmę himnu, jį savaime patvirtino pati visuomenė, pagerbdama Kudirkos giesmę atsistojimu.

Į tokią išskirtinę pagarbą netruko savo įtaringą dėmesį atkreipti rusų policija. Štai Ukmergėje 1908 m. spalio 2 d. „vakarui pasibaigus, policijos prižiūrėtojas (kvartalnikas) ir žandarų paapicieriai klausinėjo, kodėl daugumas publikos stovėjo laike dainavimo tautiško himno. Tačiau stovėjo ir kai kurie rusai. Kai kurie viršininkai laike himno demonstratyviškai išėjo iš salės, o kai kurie sėdėjo. Keletas rusų ir lenkų vaikėzų laike himno švilpė prie durų stovėdami. Ant rytojaus pav[ieto] viršininkas atsiuntė pas p. Valiukonį [choro vedėją, vargonininką] policistą, nežinia dėl ko reikalaujamas iš jo himno turinio ir gaidų.“³³ Kavarske (1908 m. lapkričio 29 d.) „p. anstolis norėjo dar prisikabinti ir sakėsi galys išvaikyti vakarą už tatai, kad publika sustojo, uždainavus chorui ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, betgi visgi to nepadarė, nes buvo jam paaiškinta, kad nei vienas iš įrengėjų nekvieta publikos sustoti per himną, o publika pagal savo norą gali atsistoti per kiekvieną dainą“³⁴.

Kadangi rusų policija mėgdavo išgerti ir buvo nesunkiai paperkama, tekdavo ir tokių priemonių griebtis. Mūsų spaudos veikėjas ir uolus Rygos lietuvių teatras Liudas Jakavičius savo atsiminimuose vaizdingai aprašė vieną tokį atsitikimą: „1914 metais balandžio mėn. 26 dieną rengėmės iškilmingai minėti lietuvių spaudos 10 metų sukaktuves. [...] į dainų programą buvo įrašytas ir Lietuvos himnas. Policijos cenzorius, nors ir draugiškas man buvo, bet, savo sprandą gelbėdamas, mūsų himno nepraleido nė už ką. Aš jam siūliau ir riebę kyšį ir geras vaišes, bet jis niekaip nesutiko tos mano afišos su Lietuvos himnu patvirtinti. O aš labai norėjau, kad nors kartą mūsų himnas būtų viešai sugiedotas. [...] Einame pro restoraną ‚Belviu‘. Kviečiu įeiti. [...] Kai grafinas buvo jau pusiau nugertas, vėl pradėjau jį dėl tos afišos klibinti. Jis, nebegalėdamas manęs nusikratyti, pasakė: ‚Duok čia tą savo afišą, nebeturiu jėgų tau atsakyti. Tu jau išėjai kartą iš policijos priežiūros už savo prūsines knygas, tai dabar vėl kankini mane su tais savo teatrais‘. Ir, paėmęs iš manęs afišą, čia pat pieštuku išbraukė Lietuvos himną ir parašė ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ (Nacionalnaja piesnia ‚Tautiška daina‘). – ‚O, taip

³² *Vilniaus žinios* 36, 1907; Žemaitė, *Raštai*, Vilnius. 1957, p. 316.

³³ *Vilniaus žinios* 13, 1908.

³⁴ *Vilniaus žinios* 58, 1909.

parašykite ir atneškite man rytoj, aš patvirtinsiu. Bet žiūrėkit ten, begiedant jums tą savo himną, publika atsistos. Tai budintis pristavo (nuovados viršininko) padėjėjas gali uždaryti jums vakarą. O ten vėl protokolas ir visi velniai...’ Po to įbrukau jam į delną 25 rublius. [...] Bet dabar kilo naujas rūpestis: kaip sugiedoti scenoje Lietuvos himną? Juk negalima giedoti himną publikai sėdint, o atsistoti irgi negalima, nes policija gali uždaryti vakarą, iškelti man bylą. [...] Sumaniau kviesti tą patį policijos cenzorių, [...] kad jis atvyktų į tą mūsų vakarą ir mūsų sąskaiton su budinčiu pristavo padėjėju paviešėtų bufete, kol mes iškilmingai scenoje sugiedosim Lietuvos himną. Policijos cenzorius mielai sutiko mums pagelbėti ir pasakė: ‚Būkit ramūs, viskas bus tvarkoje, tik žiūrėkit, kad iš jūsų pačių kas nors neįskųstų, nes juk nemažai turite savo asmeniškų priešų’. [...] Pasakęs, kad nepradėtų himno ir dainų, kol aš neduosiu ženkle, skubiai nuėjau į bufetą prie tų savo ‚svečių’, kur radau juos gerokai ‚įkaitusius’ [...] Bet tvirtas buvo bestija rusas, negreit nusigėrė [...] paprašiau leisti man tiems budintiems garadavikams [eiliniams miesto policininkams] duoti irgi pavakarieniauti. [...] Tuo tarpu paliečiau mūsų chorvedžiui p. J. Lukavičiui, kad duotų skambutį atidaryti sceną ir giedotų Lietuvos himną. Taip buvo pirmą kartą 1914 metais balandžio 26 dieną Rygoje ‚Žaislo’ draugijos choro viešai sugiedotas Lietuvos himnas, J. Lukavičiui diriguojant. Bet tai buvo ir paskutinis, nes kol rusų caro valdžia 1917 nežlugo, niekas daugiau nebeišdrįso Lietuvos himno viešai giedoti. Giedojome, žinoma, ir daugiau, bet tik neviešai, o uždaruose šeimyniškuose vakarėliuose. Pradėjus chorui Lietuvos himną giedoti, visa publika kaip vienas atsistojo ir išklusė ramiai ir susikaupusi [...] Pačiu laiku, kaip tik dainos buvo jau baigtos ir prasidėjo šokiai, mano ‚brangieji svečiai’ jau buvo ‚nusilesę’. Tai aš palydėjau juos iki vežiko, ir jie nuvažiavo namo.“³⁵

Beje, Jakavičius ne visai tiksliai prisiminė, kad po jo surengto 1914 m. vakaro niekas Rygoje daugiau nebedrįsęs viešai giedoti lietuvių himno. Jis buvo sugiedotas 1915 m. sausio 29 d. Rygos latvių teatro patalpose surengtame lietuvių vakare karan pašauktųjų šeimoms šelpti: ‚Vakaro programa prasidėjo 8 1/2 val. rusų valstybės himnu, be kurio šiais laikais vakaruose nebegalima apsieiti. [...] Po to tas pats choras dar su geresniu pasisekimu padainavo lietuvių tautos himną. Publikai prašant (labai delnais plojant), abu himnu padainuota po tris kartus, ir publika per tą laiką stovėjo.“³⁶

Kad Jakavičius, apsidrausdamas nuo priekabių dėl himno, turėjo papirkti rusų policiją, abejoti netenka. Tokių atsitikimų buvo ir daugiau. Štai 1910 ar 1911 metais Kvėdarnos lietuviškame vakare vietos vargonininko N. Mūrelio vadovaujamam chorui sugiedojus himną, visi sustojo. ‚Vos baigus dainuoti, pristavas pašaukė N. Mūrelį, uredninkui [eiliniam policininkui] pasakė areštuoti. Tuoju atsirado klebonas, pristavą nusivedė į kleboniją, vėliau į traktierių, antrą dieną dar girtą išvežė į jo pastovią vietą. Taip ir baigėsi tas reikalas be sunkesnių pasekmių.“³⁷

Kartais net ir patys aukštieji rusų pareigūnai pareiškėdavo savo nepasitenkinimą dėl lietuvių himno. 1908 m. gruodžio 27 d. Šančių (Kauno miesto dalies) ‚Saulės’ draugijos skyrius buvo surengęs vakarą. Maždaug po mėnesio ‚Saulės’ pirmininkas kun. Konstantinas Olšauskas gavo Kauno gubernatoriaus P. Veriovkino, šiaip jau gana palankaus lietuviams žmogaus, įspėjimą, kur tarp kitko buvo rašoma: ‚Pertraukos metu orkestras pagrojo ‚Lietuva, tėvyne mūsų’. Tają dainą susirinkusieji išklusė atsistoję ir palydėjo audringais aplodismentais. Bet kai orkestras pradėjo groti rusų tautos himną, tai pusė dalyvių ėmė vaikščioti po salę, o likusieji sėdėdami garsiai tarp savęs kalbėjosi. Į buvusio čia policijos valdininko klausimą, kodėl publika neparodė rusų himnui deramos pagarbos, buvę atsakyta, kad ‚jaunuomenė rusų himno nesupranta’. [...] Laikau savo pareiga atkreipti Jūsų, kaip ‚Saulės’ draugijos pirmininko dėmesį, kad ateity panašūs reiškimai draugijos įstaigų sienose nebepasikartotų.“³⁸

Kazimieras Banaitis, rašydamas himno klausimu 1917 m., užsiminė, kad himnas buvęs uždraustas

³⁵ Lietuvis [L. Jakavičius], *Atsiminimai iš lietuvių spaudos draudimo laikų*, Šiauliai [1939], p. 234–238.

³⁶ *Viltis* 27, 1915.

³⁷ Iš Leopoldo Mūrelio, N. Mūrelio sūnaus, 1969 m. lapkričio 16 d. laiško.

³⁸ P. Šležas, Keli dokumentai iš netolimos praeties, *Naujoji Romuva* 130–131, 1933, p. 590.

„jau keletą metų prieš karą, rusų valdžiai uždraudus Kudirkos himną“³⁹. Bet turima medžiaga tokios išvados daryti neleidžia. Kad ir teko kai kuriuose korespondencijose iš atskirų Lietuvos vietovių skaityti apie susidūrimus su rusų policija dėl giedamo himno, ypač dėl atsistojimo jį giedant, nepavyko betgi aptikti ano meto spaudoje žinios apie tai, kad Kudirkos himnas būtų buvęs oficialiai uždraustas. Kalbinti anuos laikus prisimenantieji to irgi nepaliudijo. Dargi priešingai. Antai Mažonas rašė: „Man bent neteko girdėti ar skaityti anų laikų spaudoje, kurią tada kruopščiau sekiau nei šiandien, kad himnas būtų buvęs kur uždraustas ar iš programos išbrauktas. Kaunioj [...] rusų administracija į lietuviškus vakarus žiūrėdavo kiek griežčiau.“⁴⁰ Tai patvirtina ir Mykolas Biržiška: „Nemanau, kad būtų kur paskelbtas jo uždraudus, nebent *de facto* administracijos būdavo įspėjama, duodant leidimą kuriam ‚vakaru‘ ar minėjimui, kad nebūtų Kudirkos tautiška giesmė giedama; Kaune leidimus vakarams duodavo vicegubernatorius (paskiau bene buvo gubernatorius) Griazevas, tad ir tie įspėjimai siejama su juo. Vilniuje Griazevo valdžia neveikė, bet ir čia, kiek atsimenu, himno nebedainuota (turbūt irgi dėl vietos administracijos ‚įspėjimų‘).“⁴¹

Tasai Griazevas buvo lietuviams nepalankus. Kazimieras Oleka jį taip apibūdino: „Atsimenu Kaune ruoštus draugijos ‚Daina‘ vakarėlius. Himno giedojimas buvo varžomas. Dalykas toks, kad tie vakarėliai buvo ruošiami su gubernatoriaus leidimu. Vakarų rengėjai buvo laikomi atsakingais už tvarką. Dėl kontrolės beveik visuomet būdavo policijos atstovas. Leidimus duodant, ypač Griazevo laikais, būdavo perspėjama, kad jokių išsišokimų prieš valdžią nebūtų. Griazevas, sėdėdamas savo biure ir pasirašinėdamas leidimus, buvo griežtas. Beveik visada biure turėdavo prie stalo kojos pasistatęs konjako bonką ir tarnybos metu ją ištuštindavo. Išsigėręs būdavo atviresnis ir duodavo suprasti, kad lietuviški vakarėliai nėra pageidaujami.“⁴²

Jei lietuviškuosius vakarus trukdydavo pačios administracijos viršūnės, ką jau kalbėti apie eilinius rusų policijos pareigūnus, ypač tolimesniuose provincijos miesteliuose, kur jiems ir saivaliauti buvo lengviau. Ne vienas į tuos lietuviškuosius vakarus, ypač dar su himno giedojimu, žiūrėjo kaip į patogų pasipelnymo šaltinį. Tai ryškiai parodo kad ir jau papasakoti Rygos teatrolo Jakavičiaus ir Kvėdarnos vargonininko Mūrelio patyrimai. Tautotyryninkas Antanas Mažiulis iš savo tėvo, dalyvavusio rengiant lietuviškus vakarus Dusetose ir kitur, pasakojimų prisiminė daugiau būdingų pavyzdžių: „Dusetiškiei leidimo Kauno gub. prašydavo tiesiog, o tepalui pinigų siųsdavo per gyd. Dom. Bukantą (toliau jie eidavo per gyd. R. Šliūpą ir dar kokį tai advokatą lietuvių iki gub. raštinės) ar kunigų keliais per kun. K. Olšauskį į gub. raštinę, nes kartais leidimo važiuodavo pats Dusetų klebonas Rudminas ar kuris vikaras. Kamajai, Duokiškis ir Svėdasai leidimų klabino per Kauno vysk raštinės kun. Paulių Dogelį, anksčiau buv. Panemunėlio vikarą, labai kun. kleb. J. Katelės mylimą ir gerbiamą. Mano tėvelis Duokiškio vakarams ir tuo keliu gaudavo, vieną kartą ir pats nuvažiavęs. Tepimas buvo iki 25 rublių, jei įrašoma Kudirkos ar Kačanausko ‚Tautiška giesmė‘, Naujalio ‚Kur bėga Šešupė‘ ar Sasnausko ‚Jau slavai sukilo‘. Visų šių trijų lygiai nemėgo ir nubraukdavo, bet patepus buvo raštininkų praleidžiama, kiek vardus pakeitus ir taip pan. [...] L. himną su Dusetų Murelio choru be jokio leidimo giedojęs ir dirigavęs mano tėvelis apie 1906 m. Pačiaunės vienasėdyje per kun. Gruodžio primicijas, kas paskui Dusetų klebonui kaštavę tik pūrą avių vietos urėdninkui ir Jaskoniškių rusui Grimalai kvortinė.“⁴³

Visi tokie susidūrimai su nemėgstama rusų administracija Kudirkos himną lietuviams darė dar labiau brangintą ir kėlė jo patriotinę reikšmę. Todėl nenuostabu, kad jis populiarėjo ir plačiai sklido. Jau 1909 m. (vos dešimtmečiui tepraėjus nuo išspausdinimo) Kudirkos raštų leidėjas Juozas Gabrys galėjo teigti, kad „mūsų tautiškas himnas ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ [...] šiandien plačiai skamba Lietuvoje“⁴⁴. Tai pastebėjo ir patys rusai. Štai A. Nikolskis savo 1908 m. brošiūroje *K voprosu o sovremennom nacionalnom vozroždenii litovcev... (Dabartinio lietuvių tautinio atgimimo klausimu)*

³⁹ *Lietuvos aidas* 25 ir 34, 1917.

⁴⁰ Iš 1969 m. rugsėjo mėnesio laiško.

⁴¹ Iš 1961 m. gegužės 5 d. laiško

⁴² Iš 1965 m. birželio 2 d. laiško.

⁴³ Iš 1963 m. gegužės 14 d. laiško.

⁴⁴ V. Kudirka, *Raštai* 1, p. 75.

rašė, kad „lietuvių mėgstama daina yra ne taip seniai sukurtas lietuvių himnas“, ir pacitavo jį lietuviškai ir rusiškai.

Vis dėlto Kudirkos himnas ne visus lietuvius patenkino. Biržiška, kuris anuo metu pats buvo aktyvus socialdemokratas, priminė: „Reikia žinoti, jog 1905–1907 m. kairėn nukrypęs mūsų jaunimas nelabai norėjo šį himną pripažinti, bent jį giedant atsistoti“⁴⁵. Pastebėjo tai ir *Vilniaus žinių*⁴⁶ korespondentas, rašydamas apie Kalvarijoje „Šviesos“ draugijos surengtą vakarą: „Dainuojant ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, visi atsistėjo, išskiriant kai kurias ypatas (apie 3), kurios nė nemislėjo pasijudinti iš savo vietų, gal iš savo kosmopolitizmo, o skaito save pirmeiviais.“ Oleka prisiminė, kad „iki 1905 m. giedant ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ mažai kur tekdavo išgirsti. Maskvoje, kur aš tais laikais studentavau, lietuvių studentų draugijos narių sueigose himno negiedodavo. Tai buvo laikai, kai mūsų jaunimui darė didelės įtakos rusų socrevoliucionieriai [...]. Mūsų jaunimas ėjo išvien su rusų revoliucionieriais, turėdamas vilties sukelti revoliuciją ir tuom pačiu palengvinti Lietuvos būklę. Visur skambėdavo ‚Otrečemsia ot strago mira‘ [Atsisakysim senojo pasaulio].“⁴⁷ Panašiai rašė ir vėliau studijavęs Antanas Sugintas: „Petrapilyje studentaujant 1910–1917 m. nebeatsimenu, ar buvo giedamas himnas, nes daug buvo kairiųjų pažiūrų (soc. dem.), ir jie gal skeptiškai žiūrėjo į tai.“⁴⁸ Kitokių pažiūrų studentai giedodavo Kudirkos himną. Vladas Ingelevičius rašė: „Dėl himno, kiek pamenu, Petrapilyje, kur man teko studentauti, nebuvo jokių neaiškumų. Jau nuo 1908–1909 metų mes savo vakaruose giedojome kaip himną ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘. Nepamenu, kad turėtume nesusipratimų su policija. Tai galėjo būti Vilniuje, Kaune ar kitose Lietuvos vietose. Petrapilį apleidau 1913 metų vasarą.“⁴⁹ Pagaliau anaipol ne visi kairieji į himną žiūrėjo skeptiškai, kaip sakė Sugintas. Jau cituotame laiške Mažonas rašė: „Neteko girdėti himno žodžius ar melodiją kritikuojant. Net toks aršus su mumis veikęs vasaromis marksistas Vincas Ambroziejus chore kartu su mumis entuziastingai traukdavo himną, garsiai pritardamas savo bosu.“

Buvo betgi ir tokių, kaip komunizman nuėjęs Zigmąs Aleksa-Angarietis, kuris Kudirkos himną niekinamai smerkė: „jeigu tą himną dainuoja tautininkai, tai tame mes suprantame jų svajonių tikslą. Darbininkų gi lūpose tautiškas himnas skamba dalykų nesupratimu ir koku tai keistumu. Juk darbininkas negali šaukti visų tautiečių prie vienybės, kada jam prisieina vesti nuolatinę kovą su savo tautiečiais, ką priklauso prie priešingų kliasų. [...] Jeigu išgirstame Lietuvos himną nesusipratusių darbininkų burnoj, tai tame matome tik jų nesusipratimą. Bet daug keisčiau atrodo, kad šalia ‚Raudonosios vėliavos‘ [Tironai siurbia mūsų kraują...] atsiliepia ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, kada net susipratusių darbininkų organizacijos savo ‚didvyriams‘ garbę atiduoda. Greičiausia čia turim nesupratimo dalyką.“⁵⁰

Tam tikro atsargumo Kudirkos himnas susilaukė ir iš dešinės. Kanauninkas Mykolas Vaitkus rašė: „Jį, kaip tautinį himną, pirmiausia ir greitai priėmė pasauliečiai inteligentai; truputį svyruodama priėmė ir nedidelė iš pradžių dalis kunigijos, lietuviškai susipratusios ir patriotiškai nusistačiusios. [...] Kunigams iš pradžių Kudirkos tekstas nepatiko dėl to, kad yra ‚areliginis‘: nei Dievo, nei kokio kito švento dalyko nė kvapo, o mūsų tauta, ypač anais laikais, buvo dar giliai religinga. Bet pamažu, dėl šventos ramybės, ir kunigai, ypač jaunesnieji, nusileido ir ėmė ir patys savo buteliuose ir su kitais žmonėmis giedoti.“⁵¹ Tai patvirtina ir prelato Mykolo Krupavičiaus prisiminimai: „Kunigų seminarijoj buvau 1908–1913 m. Ten jau giedojom dabartinį himną, tik neprisimenu, kuriais metais pradėjom. Petrapilio dvasinėj akademijoj buvau 1913–1917 m. Ten taip pat jį giedojom.“⁵²

Religinio aspekto Kudirkos himne pasigedo ir slapyvardžiu „Buvusis pulko muzikantas“ pasirašęs autorius: „Ne visai mane patenkina ir Kudirkos žodžiai. Jie pakankamai išreiškia tėvynės meilę, bet jie

⁴⁵ Iš 1961 m. gegužės 5 d. laiško.

⁴⁶ *Vilniaus žinios* 228, 1907.

⁴⁷ Iš 1965 m. gegužės 12 d. laiško.

⁴⁸ Iš 1969 m. spalio 4 d. laiško.

⁴⁹ Iš 1969 m. gegužės 4 d. laiško.

⁵⁰ *Kova* 31, 1909.

⁵¹ Iš 1963 m. gruodžio 10 d. laiško.

⁵² Iš 1964 m. gruodžio 4 d. laiško.

nežadina brangių plačiąjai lietuvių visuomenei tikybinių jausmų.⁵³

Lietuvos aidas redakcija prieraše-įvade prie Banaičio straipsnio „Lietuvos himno reikalu“⁵⁴ primena, kad Adomas Jakštas, atsiliepdamas į aną „Buvusio pulko muzikanto“ straipsniuką (deja, nenurodo kur), keliąs himno konkursui „būtiną reikalavimą, kad naujam himne būtų paminėtas Dievas, kaip visų tautų Viešpats“. Taip pat primena, kad „M. D. [vėl nenurodo kur] ta proga daro tokią pastabą: ‚Užgriuvo baisusis karas. [...] Norėtum melstis už tėvynę, tuojau užtraukti graudingos maldos giesmę bet...‘ Ir toliau autorius pažymi Kudirkos himne trūkstant maldos turinio. Tuo tarpu kitų tautų kaip tik himne esą kreipiamasi į Dievą (anglų, pirma rusų, lenkų).“

Taigi ir prieš Pirmąjį karą bandyta Kudirkos himną pataisyti. Korespondencijoje iš Garliavos skaitome: „Čia ir dar vienur kitur Kudirkos himne, antrame posme, vieton: ‚Tegu dirba Tavo naudai ir žmonių gėrybei!‘, dainuoja: ‚Tegu dirba Dievo garbei ir žmonių gėrybei!‘ Rodos, sektinas būtų toks žodžių pakeitimas ir kitiems. Be abejo, mūsų himne turėtų būti šalia Lietuvos-tėvynės ir Dievas paminėtas.“⁵⁵

Daugiausia kritikos sulaukė himno melodija. Kudirka buvo aistringas muzikos mėgėjas. Ne tik gabiai smuikavo, bet ir harmonizavo liaudies dainas, komponavo valsus, polkas, mazurkas. Neturėjo betgi didesnio muzikinio išsilavinimo, tad jo kompozicijų vertė buvo nedidžiausia, o jo himno melodija nelabai originali. Apie tai ne kartą būdavo užsimenama ir spaudoje. *Viltis* bendradarbis M. Š. apie himną šitaip rašė: „Kai žodžiai, tai, man rodos, kad, išmetus porą netikusią vietų, jie aplamai geri, kitur net puikūs. To visai negalima pasakyti apie muziką. Kaip didis patriotas, Kudirka turėjo karštus jausmus, kuriuos išreiškė savo eilėse, bet kaip diletantas muzikoje, atsakančių tiems jausmams motyvų jau negalėjo sutverti arba surasti tarp tautiškujų giesmių ir dainų ir turėjo pasiskolinti iš svetur. Būdamas profanas muzikoje, pats apie šį dalyką negaliu spręsti, bet remiuosi kitų, tatau išmanančių žmonių nurodymu.“⁵⁶

Savo nuomonę netrukus pasakė ir muzikai specialistai. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, gėrėdamasis mūsų liaudies dainomis ir tikėdamasis, kad „ateis laikas, kuomet mūsų kompozitoriai atidarys tą užburto viešpatiją ir, sendami iš tų turtų savo įkvėpimą, atras širdyje seniai nejudintas stygas, ir tuomet vis geriau suprasime save, nes bus tai tikra lietuvių tautos muzika“, drauge neigiamai atsiliepė apie mūsų naująsias dainas: „Daug blogiau yra su mūsų naujosiomis dainomis, kurios išaugo tarytum usnys rugiuose tarp tų senųjų, gražiųjų ir platinasi jos labai, ir patinka. Pirmoje eilėje stovi mūsų tautiškas himnas, kurs, nuostabu!, taip panašus pradžioje į ‚Preobraženskago polka‘ [tai 1687 m. Pamaskvės kaime Preobraženskoje įsteigtas pulkas, nuo 1700 m. paaukštintas į leibgvardijos pulkus] maršą, kad negirdėdamas žodžių [‚Družno, bratey, piesniu etu‘] neišskirsi. Prie tų dviejų melodijų galime pridėti dar trečią religišką giesmės, giedamos Aušros Vartuose, ir per porą taktų nejusime skirtumo [Witaj, Panno, nieustanno]. Vėliau tos melodijos darosi nebepanašios. Bet ar ne svarbiausia yra pradžia? Juk žinomą dainą iš kelių pirmųjų gaidų pripažįstame! Labai gaila, kad mūsų himnas taip neoriginalinis ir priimtas be jokios kritikos. Šiandien tą klaidą labai sunku atitaisyti, nes buvo juk tas himnas giedamas pakelta širdžia. Naujas himnas turėtų būti be galo puikus, prakilnus, grynai lietuviškas, turėtų užhipnotizuoti minią, nes kitaip vietos sau nerąs.“⁵⁷

Vis dėlto Kudirkos himnas, kurio melodiją Čiurlionis vėliau nupeikė, turėjo tam tikrą vaidmenį paties Čiurlionio ir visos aplenkėjusios Čiurlionių šeimos atlietuvėjimo kelyje. Jo sesuo Jadvyga rašo, kad „apie 1905 metus Konstantinas pradėjo namie aiškiai politiškai konkretizuoti lietuviybės klausimą [...], skambino lietuviškas liaudies daineles, kurias vėliau mokė mus chorą dainuoti. Tais laikais išmokė jis ir lietuvių tautišką himną ‚Lietuva, tėvynė mūsų‘“⁵⁸

Panašiai kaip Čiurlionis apie himną rašė ir „Buvusio pulko muzikantas“: „Kudirkos melodija, kaip yra

⁵³ *Lietuvos aidas* 20, 1917.

⁵⁴ *Lietuvos aidas* 33, 1917.

⁵⁵ *Tėvynės sargas* 21, 1918.

⁵⁶ *Viltis* 27, 1909.

⁵⁷ S. Kymantaitė-Čiurlionienė, *Lietuvoje: kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją*, 1910, p. 63, 75–76.

⁵⁸ *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, 1970, p. 22–23.

žinoma, gyvai paimta iš Leibgvardijos Preobražensko pulko maršo, kurs man kariuomenėje dažnai atsitikdavo griežti, didžiuosius Rusijos kunigaikščius pasitinkant. Mūsų vakaruose girdint iš estrados tą tautinį lietuvių himną, pasidaro koktu ir nejauku. Būdavo, dairausi aplinkui ir žiūriu, bene atsirasiąs buvęs kareivis iš Preobražensko pulko ir nepradėsiąs drauge traukti: ‚Znajut tutki nas i švedy i pro nas izvesten svet...‘ [‚Pažįsta mus turkai ir švedai, ir pasaulis apie mus žino‘]. Aš, būdamas kuklus muzikantas, tylėjau, tariaus pakelsią balsą už mane mūsų kompozitoriai. Nes nors tas maršas būtų pats ir dailus, bet mūsų himne jis visgi daro mums gėdos.“

Nebuvo patenkintas Kudirkos himno melodija ir žinomas mūsų kompozitorius Česlovas Sasnauskas (kurio sukomponuoti Maironio giesmė „Marija, Marija“ ligi šiol mūsų plačiai skamba), nes „esanti sudurstyta iš lenkų ir rusų melodijų, pirmą kartą jo harmonizacija visai nevykusi“⁵⁹. Parašęs dvi melodijas (lengvesnę ir sunkesnę) Maironio žodžiams „Kur bėga Šešupė“, Sasnauskas, kaip teigė Motiejus Gustaitis, „manė, kad visuomenė pasirinksianti katrą iš jų himnu. Patariau jiedvi išspausdinti kuriame laikraštyje, nes tuo būdu galės pasiekti platesnę visuomenę ir tikslą. Autorius sutiko [...] pasiūniau jas į Tilžės ‚Žinyčia‘; ten jos ir buvo išspausdintos [1902, Nr. 4–5]. Visiems gerai žinoma, kaip netrukus tiedvi giesmės paplito skersai ir išilgai po Lietuvą: nebuvo choro, kurs jų nebūtų giedojęs, miesto ir kaimo, kur jos nebūtų skambėjusios. Tai populiariausios to laiko giesmės.“ Viena iš jų (lengvesnioji) buvo sudainuota 1905 m. Vilniaus seimo išvakarių koncerte. Anot Gustaičio, „pavyko kuo puikiau, padarė didelio įspūdžio, ypač finalas ‚Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį‘: maldingi žodžiai ir muzikos *crescendo* bangavimas žavėte žavėjo“.

Vis dėlto tai Maironio ir Sasnausko dainai nebuvo lemta tapti tautos himnu. Tik baigiamasis posmas jau žymiai vėliau, pačiose Nepriklausomybės netekimo išvakarėse, buvo oficialiai paskelbtas bažnytiniu-tautiniu himnu: „Giesmė-himnas, giedoti bažnyčioje vietoje tautos himno. Maironio žodžiai, Sasnausko gaida: Apsaugok, Aukščiausias [ir t. t.]. Nr. 288. Approbatur, Kaunas, 31.I.1940. (sign.) J. Skvireckas, Archieppus Kaunensis.“⁶⁰

Netapo himnu ir kitas Sasnausko harmonizuotas Maironio eilėraštis „Jau slavai sukilo“ (su patriotines nuotaikas uždegančiu posmu: „Petys gi į petį, na, vyrai, kas galit, sustoję į darbą už mylimą šalį. Prielkite Lietuvą mūsų“), kurį karštai rekomendavo Viltyje⁶¹ Čiurlionis: „yra tai tikras himnas. Lengvame, rimtame ritme išskyla plati melodija, harmonizuota puikiai ir stipriai, ir nuo pradžios iki galo iškilmingo stiliaus. Yra tai, be abejo, tikro įkvėpimo veikalas, ir visa širdimi linkiu, kad visų būtų giedamas ir atjaučiamas.“⁶² Palankus buvo ir Juozo Naujalio sprendimas⁶³: „Abelnai įspūdį gerą daro, skamba viskas rimtai, kaip tik himnui pritinka.“⁶⁴

Biržiška rašo, kad „Jau slavai sukilo“ pretendavo į himnus. „Mūsų pabėgėliams 1918–1919 m. iš Rusijos grįžus, ji buvo giedama su visuotiniu sustojimu, bene iš Voronežo taip atvežtu, o gal ir iš Kauno ėjo toks ‚dukas‘, kur skersavo į kudirkinę giesmę, kaip Dievo nemininčią.“⁶⁵ Kitur Biržiška prisimena, kaip toji Maironio ir Sasnausko daina kaitino vilniečių jausmus, bolševikams taikiniai užėmus Vilnių: „[1919 m.] sausio 30 d. Adelės Nezabitauskaitės-Galaunienės koncertas virto savotiška demonstracija, kai jai uždainavus ‚Jau slavai sukilo‘, publika pakilo iš vietų ir sustojo; šį kartą Maironis ėjo mums tautine marseliete.“⁶⁶

Maironio *Pavasario balsų* 5-ajame leidime (1920) yra eilėraštis, kurio ankstesniame 1913 m. leidime nebuvo – „Lietuvių gimnas“ (‚Pirmyn į kovą už tėvynę‘). Išlikęs korektūrinis to leidimo egzempliorius turi vokiečių karo cenzūros leidimą, datuotą 1918 m. lapkričio 1 d.⁶⁷ Taigi eilėraštis

⁵⁹ M. Gustaitis, Iš mano suntykių su Česlovu Sasnausku, *Lietuva* 18, 1926.

⁶⁰ *Draugija* 3: *Oficialioji dalis*, 1940.

⁶¹ *Viltis* 48, 1909.

⁶² J. Žilevičius, *Česlovas Sasnauskas*, 1953, p. 60.

⁶³ *Vargonininkas* 5, 1909.

⁶⁴ *Juozas Naujalis: straipsniai, laiškai, dokumentai...*, 1968, p. 66.

⁶⁵ Iš 1961 m. gegužės 5 d. laiško.

⁶⁶ M. Biržiška, *Dėl mūsų sostinės I*, 1960, p. 136.

⁶⁷ *Zum Druck freigegeben. Verfügung: 2398 vom I.II.18. AB. – V. Wilpert, Leutnant. Pridėtas „Militär-Gouvernement Litauen. Presseabteilung“ antspaudas.*

parašytas ne vėliau kaip 1918 metais. Atrodo, kad Maironis bus ketinęs besiorganizuojant Lietuvos valstybei duoti naują himną. Ne kartą spaudoje (o tarpusavio pokalbiuose, be abejo, ir dar dažniau) pasitaikydavo kritiškų pasisakymų dėl Kudirkos himno, taip pat siūlymų himnu laikyti Maironio eilėraščius „Jau slavai sukilo“ arba „Kur bėga Šešupė“ – tai visuomenės aukštai vertinamam ir plačiai skaitomam Maironiui galėjo būti ne tik paskatinimas, bet tiesiog ir iššūkis parašyt, himną. Jame Maironis, kaip ir Kudirka, stiprybės ėmėsi iš praeities: minima tėvų garbė, bočių milžinų kapai, amžiais žemę numylėtą gynę bočių bočiai. Yra betgi kovingesnis už Kudirką, kurio himno „žodžiai yra per daug minkšti ir tyliai švelnūs. Jie taip pat per silpnai išreiškia nepriklausomybės jausmą, laisvės troškimą ir pasiryžimą ją ginti“⁶⁸. Maironis šaukia pirmyn į kovą, ragina atremti priešų žiaurumus, tikina, kad niekas nedrįs užpulti, nes „mūsų Vytį priešai žino“. Čia ne tik atsiliepė viltingas ir energingas Maironio (bent jaunojo) patriotinės poezijos pobūdis, bet ir ryžtingoji anų veikliųjų laikų dvasia, kai buvo dėta tiek daug pastangų nepriklausomybei atgauti ir valstybei atstatyti: „Palaimink, Viešpatie galingas, lietuvių pastangas teisingas“. Ir dar: Kudirkos himnui ne vienas buvo prikaišiojęs Dievo nepaminėjimą; Maironio himne kiekvienas iš keturių posmų baigiamas kreipimusi į Dievą palaimos ir pastiprinimo. Vis dėlto tas himnas nepasiekė geresniųjų Maironio kūrybinių lygio, nesulaukė didesnio atgarsio ir himnu netapo. Suprantama, kodėl 6-ajame *Pavasario balsų* leidime (1927 m.) buvo pakeista to eilėraščio antraštė: jis jau nebevardinamas „Lietuvių himnu“, o tik pradiniais pirmosios eilutės žodžiais „Pirmyn į kovą“.

Buvo ir mažiau reikšmingų pretendentų į himnus. Štai apie 1918 m. rugpjūčio 18 d. Kaune surengtą koncertą skaitome: „Vakarą pradėjo ir užbaigė p. Naujalio choras. [...] P-nas Naujalis, kaip mums matos, labai tiktų himnams rašyti. Jo ‚Nauja dirva‘ – tai puikiausias šių laikų lietuvių tautiškas himnas (giesmė) ir jį reiktų dažniau giedoti, nes čia ir žodžiai A. Jakšto turi gilią prasmę ir muzika atsakanti ir rimta ir žadinanti dvasią.“⁶⁹

Kritikavo Kudirkos himną dėl jo melodijos neoriginalumo ir anuo metu energingai mūsų muzikiniame gyvenime reiškėsis kompozitorius Petrauskas: „Pirmoji himno dalis yra visai identiška Alberto Methfesselio dainai ‚Studentų daina‘. Tą dainą dainuodavo anais laikais Slowiansko choras, ir Kudirka ją galėjo girdėt. Antra dalis po įtaka muzikos iš Moniuškos operos ‚Halka‘, ‚Po nieszporach‘ (Po mišparų). Kadangi Kudirkai, kaipo ne teoretikui ir ne specialistui, nebuvo galima būti verpete muzikalės literatūros, o patsai, būdamas jauslus, pasiduodas įtakai, nesukontroliuodavo įžymėtų savyje svetimų motyvų ir išliejo juos su prakilniais ir giliais žodžiais.“⁷⁰ Petrauskas sukomponavo Kudirkos žodžiams originalią melodiją. Kai kur ji buvo sugiedota, bet plačiau nepasklido: Pilviškiuose 1918 m. liepos 21 d. surengtas vakaras „prasidėjo ir užsibaigė Petrausko ‚Lietuvos himnu‘.“⁷¹ Panašiai neprigijo ir kitų dviejų mūsų muzikų (Petro Stankevičiaus ir Juozo Drijos-Visockio) Kudirkos himnui pritaikytos melodijos.

Rimčiausias varžovas Kudirkos himnui prieš Pirmąjį karą ir dar karo metais buvo „Lietuviais esame mes gimę“. Tai buvo dar 1884 m. *Aušros* kalendoriuje išspausdintasis didelio poligloto ir karšto lietuvių tautos draugo Jurgio Zauerveino eilėraštis „Jaunųjų lietuvininkų giesmelė“ (Lietuvininkai mes esame gimę), tik kiek pataisytas ir sutrumpintas. Jis gerai pagavo patriotines aušrininkų nuotaikas. Jonas Mačys-Kėkštas rašė: „Aš tai pats, lygiai kaip ir kiti jaunieji lietuviai [...] gėrėjomės paties Tamstos, p. S., pakeliančia dvasią giesmele“; ją Mačys priskyre prie tų negausių eilių, kurios „pakrutino jausmus“⁷².

Zauerveino eilėraštis buvo ne tik skaitomas, bet ir bent kartkartėmis sudainuojamas, pavyzdžiui, 1895 m. vasario 17 d. „Birutės“ draugijos dešimtmečio Šventėje Tilžėje. *Nauja Lietuviška ceitunga*⁷³ rašė: „Ir iš maskoliškosios Lietuvos buvo mažas skaitlius atsiradęs, iš kurio reikia ypač dainininkus (5

⁶⁸ K. Banaitis, *Lietuvos aidas* 33, 1917.

⁶⁹ *Vienybė* 32, 1918.

⁷⁰ *Jaunoji Lietuva* 1, 1915; cit. *Vinco Kudirkos jubiliejinis varpas*, 1924, p. 133–134.

⁷¹ *Dabartis* 112, 1918.

⁷² *Aušra* 6, 1886.

⁷³ *Nauja lietuviška ceitunga* 16, 1895.

moterės ir 2 vyrų) paminėti. [...] Tarp muzikališkų dalių dainavo dainorkos gražias ir visai ypač šikiai skambančias dainas. [...] Po tam tapo jos užprašytos pranešti dainelę, Girėno [Zauerveino slapyvardis] „Lietuvinkai mes esame gimę“, bet jos nepažino balso tos dainos, ale norėdamos mielai išpildyti prašymą, tarpe kelių minutų susitaisė ypač šikią naują gaidą ir prašytąją dainą padainavo.“⁷⁴

„Birutės“ vienuolikos metų sukaktuvėse 1896 m. vasario 16 d. „choras giesmininkų padainavo „Lietuvinkai mes esame gimę“ (eilės d-ro Girėno, gaida p. V. Nacevyčiaus)“⁷⁵. Vincas Nacevičius (1875–1943) jau 1892 m. su savo suorganizuotu Jurbarko choru buvo nuvykęs Tilžės dalyvauti „Birutės“ šventėje, vėliau mokėsi Naujalio vargonininkų kursuose ir vargonininkavo Kaune. Taigi Zauerveino daina buvo žinoma ir Didžiojoje Lietuvoje. Štai Mintaujoje, kur gyveno ir mokėsi nemažai lietuvių, 1906 m. lapkričio 26 d. surengtame lietuvių vakare, „dramai pasibaigus, choras, p. [Juozo] Gruodžio [vėliau iškilusio į mūsų žymiuosius kompozitorius] vedamas, puikiai padainavo septynias tautiškas dainas. [...] Ypatingai savo meilia harmonija puikiai skambėjo ir ilgai skambės mūsų ausyse: „Lietuvinkai mes esame gimę““⁷⁶.

Kieno buvo toji daina „meili harmonija“, nežinia. Galbūt Nacevičiaus? Melodiją tam Zauerveino eilėraščiui sukomponavo ir Tilžės kantorius (muzikos mokytojas ir chorvedys) vokietis Albertas Niemannas, kuris nuo 1909 m. buvo pakviestas vadovauti „Birutės“ chorui. Jo melodija buvo išspausdinta „Birutės“ leidinyje *Lietuvių tėvynės dainos*⁷⁷. Tame rinkinyje buvo daug liaudies dainų. Pratarinėje („Vardan „Birutės““) Jonas Vanagaitis rašė: „tai daugiausia dainų balsai, imti iš žmonių, taip sakant, savastis visuomenės. Tas išmėtytas lietuvių tautos „perlas“ pritaikė lietuviams 4, kaip kurias tik 3 balsams, gerbiamas „Birutės“ dirigentas pons kanteris Niemannas iš Tilžės. Jisai tokiu būdu pasistatė sau neišdildomą paminklą lietuvių tautos gyvenime, už ką šioje vietoje išreiškiame savo padėką.“ Beje, knygelėje buvo išspausdintas ir Kudirkos „Hymnas“ (t. y. himnas) dviem melodijomis: paties Kudirkos ir Niemannas.

Labiausiai Zauerveino dainą išpopuliarino 1908 m. sukomponuota ir 1912 m. Petrapilyje išspausdinta Stasio Šimkaus melodija. Kokį didelį įspūdį toji daina darė klausytojams, vaizdingai aprašė žinomasis teatralas (o tada ir choristas) Antanas Sutkus: „1910 metais prie „Dainos“ draugijos Kaune susiorganizavo slapta jaunimo kuopa. [...] Jos] narių triūsio ir užsispyrimo dėka ir įvyko pirmoji dainų šventė Kaune 1911 metais. [...] Dainavome J. Naujalio, T. Brazio, Č. Sasnausko dainas, o daugiausia paties S. Šimkaus [jis ir dirigavo koncerte] dainas. Bet ypač visus žavėjo naujai S. Šimkaus parašyta ir pirmą kartą šiame koncerte dainuojama daina „Lietuviais esame mes gimę“. [...] Anais laikais viešo vakaro, vaidinimo ar koncerto programą turėjo patvirtinti cenzorius. Nebuvo abejonių, kad tikroju vardu ši daina nepraeis. Dėl to „Dainos“ draugija – ji buvo atsakinga už koncertą – sumanė pagudrauti. [...] Naujoji S. Šimkaus daina į bendrąjį sąrašą buvo įtraukta kitu pavadinimu, tariamai eiline liaudies daina „Kaip ažuols drūts prie Nemunėlio“ ar „Kaip eglė kur prie Šešupėlio“ – po tiek metų tikrai neprisimenu. Toks dainų sąrašas cenzorių patenkino, ir programa buvo patvirtinta. [...] Kai sudainavome dainą „Lietuviais esame mes gimę“, salė spontaniškai atgijo. Tai nebebuvo paprasti plojimai, o vientisas nenumaldomas galingas šauksmas „bis“ iš kelių šimtų krūtinų. [...] Antrą kartą daina skambėjo dar išdidžiau, dar galingiau. Ir dabar tartum perkūnas po salę nuaidėjo entuziastingas „bis“. Po koncerto žmonės kalbėjo, jog ne vienam ištryškusi džiaugsmo ašara... Staiga iš pirmosios parterio eilės pašoko miesto policmeisteris ir įsakmiai mostelėjo orkestrantams skirstytis [daina buvo atlikta drauge su kariniu dūdų orkestru]. Šie dingo iš scenos kaip vėjo nupūsti. Choro užnugaris ištuštėjo. Suūžė, sušnarejo salė, netrukus žiūrovai pradėjo trepsenti ir švilpti. Protesto triukšmas gaivališkai rūstėjo ir virto grasinimu. Policmeisteris pakilo iš vietos ir, metęs piktą žvilgsnį į salę, tvirtu žingsniu išėjo. Publika jį nušvilpė.“⁷⁸

Po daugelio metų pasakojo Šimkus XX amžiaus korespondentui (1936, Nr. 144): „Tuose rūmuose

⁷⁴ V. Jakelaitis, *Lietuvos dainų šventės*, 1970, p. 15.

⁷⁵ *Varpas* 3, 1896.

⁷⁶ *Vilniaus žinios* 270, 1906.

⁷⁷ *Lietuvos tėvynės dainos*, Tilžė, 1911.

⁷⁸ St. Šimkus: *straipsniai, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai*, 1967, p. 447–454.

[Kaune], kur gyvena prezidentai, prieš karą gyveno gubernatorius Griazevas. Jis uždraudė su Tamsta kalbančiam (tame judėjime šiek tiek dalyvaudavau) Kauno gubernijoje koncertuoti. Nuėjau klausti kodėl. – O todėl, kad jūsų dainos kursto žmones, – atsakė. Prašiau draudimą atšaukti. Leido man viešai diriguoti vien paskaitose, kaip iliustracijas, o „Lietuviais esame mes gimę“ visai uždraudė dainuoti savo gubernijoje, nes jam pranešę, kad ši daina esanti „chuže čem marseljeza“ (blogesnė net už „Marselietę“). Vilniuje veikiantiems M. Petrauskui, J. Tallat-Kelpšai ir Kaune J. Naujaliui, rodos, pavykdavo nuo tos anatemos išsisukti.“⁷⁹

Karštas Šimkaus giesmės propaguotojas buvo jaunas muzikas Banaitis. 1917 m. jis rašė: „Šitos eilės savo žadinamąją dvasią, savo prakilnumu, trumpumu ir aiškumu, man rodos, visiškai dera mūsų tautiniam himnui. O jeigu ir yra kokių netobulumų tekste, tai juos visiškai panaikina St. Šimkaus muzika, kuri yra nepaprastai nusisekusi ir atsako paskirtam tikslui. Visų pirma, pamatinis motyvas yra grynai lietuviškas, paimtas iš visiems žinomos liaudies dainos „Eisim, broleliai, namo“. Panašiai prasideda ir viena mūsų gražiausių dainelių „Ant ežerėlio rymoju“. Toliau, gaida žodžių „Lietuviais norime“ primena pradžią iš liaudies dainos „Vai, varge, varge“. Vidurinė dalis gali kai kam pasirodyti turinti techninio etiudėlio ar preliudijėlės pobūdžio. Bet daug teisingiau į ją žiūrėti kaip į puikų išdidaus ažuolų šlamėjimo ir Nemuno liūliavimo pavaizdavimą. Siūbuojantis muzikos pobūdis čia aiškiai tam dera. [...] Žodžiu sakant, šitas Šimkaus veikalas turi visas iškilmingumo, energijos ir drąsaus pasiryžimo žymes. Kas, klausydamas šią dainą, nejaučia jos galios dvasios, jos karšto raginimo bei stiprinimo – „tas ne lietuvis“, Maironio žodžiais tariant! Rodos, L. Gira kadaise *Viltyje* pavadino ją „užu širdies stveriančia daina“. Tai teisinga ir nenuostabu. Ji artima ir suprantama kiekvienam lietuviui: katalikui ir protestantui, inteligentui ir sodiečiui, mažam vaikui ir žilam seneliui. Tokią tautinę dainą ir tegalėjo parašyti St. Šimkus, kursai iš visų mūsų kompozitorių berods geriausiai pažįsta lietuvių liaudies muziką, arčiausiai stovi prie Lietuvos viešųjų reikalų ir veikliausiai dalyvauja visuomeniniame jos gyvenime. Prieš karą savo koncertais po visą Lietuvą, savo uoliu liaudies dainų platinimu jisai daug prisidėjo prie mūsų tautinės sąmonės kėlimo ir prie inteligentijos artinimo į liaudį. Atsižvelgiant į nurodytąsias Šimkaus veikalo gerąsias puses, kyla klausimas, ar nevertėtų jį priimti tautiniu lietuvių himnu. Taip padarę, turėtumėm vieną galingiausių Europoje himnų. Be to, tos dainos žodžiai niekuomet nepasens. Ar Lietuva bus pavergta, ar autonominė valstybė, ar monarchija, ar liuosa respublika, mes vis galėsime sau drąsiai dainuoti: „Lietuviais esame mes gimę, Lietuvos norime ir būt!“⁸⁰

Taip pat ir vėliau jis karštai ragino: „Šiais laikais kaip tik reiktų tas [Šimkaus] himnas kuo tankiausiai dainuoti, nes jis, būdamas galingas mūsų švenčiausių siekimų reiškęjas, kartu turi ir didžios jungiančios, vienijančios galios. Iš kiekvieno to himno melodijos dalelės trykšta vyriškas pasiryžimas, neperlaužiama valia, nenustelbiama tautinė dvasia. Šis Šimkaus veikalas – tai tarsi kokia majestotinė grandiozinė laisvės apoteozė. Su juo gali lygintis nebent tik patriotinės Maironio eilės. Tokios gilios, galingos dvasios tautinių dainų retai teatrasime pas kurią nors Europos tautą.“⁸¹

Nepriklausomybės išvakarėse ir valstybei besiorganizuojant, Šimkaus giesmė būdavo ne kartą sugiedama kaip himnas. 1918 m. Linkuvoje „balandžio 14 d. buvo daromos demonstracijos pasidžiaugimui dėlei Lietuvos nepriklausomybės gavimo. [...] Po pamaldų nuėjo per miestelį, dainuodami tautines dainas ir Lietuvos himną „Lietuvninkai mes esam gimę, lietuvninkai mes turim būti“⁸²; Panemunyje (Rokiškio aps.) 1918 m. balandyje „vakaras prasidėjo Lietuvos himnu „Lietuviais esame mes gimę“. Suvidino „Amerika pirtyje“ [...] padainavo apie 10 dainų ir pabaigoje pakartojo himną.“⁸³

Betgi iš spaudos matyti, kad dažniau būdavo sugiedami abu – Kudirkos ir Šimkaus – himnai. Tame pačiame Panemunyje 1918 m. gegužės 26 d. vakare „dainos prasidėjo Kudirkos himnu „Lietuva,

⁷⁹ *XX amžius* 144, 1936, p. 215.

⁸⁰ *Lietuvos aidas* 34, 1917.

⁸¹ *Lietuvos aidas* 78, 1918.

⁸² *Darbo balsas* 18, 1918.

⁸³ *Tėvynės sargas* 16, 1918.

tėvyne mūsų', pasibaigė Šimkaus himnu 'Lietuviais esame mes gimę'⁸⁴. Skuodo pradedamosios mokyklos vakare Kalėdų antrąją dieną „vaidinti baigus, mokinių choras [...] padainavo mūsų tautos himnus: 'Lietuva, tėvyne mūsų' ir naujajį 'Lietuviais esame mes gimę' ir dar keliolika dainų"⁸⁵. Panašiai ir Zapyškyje 1918 m. vasario 2 d. po vaidinimo „vietinio vargonininko P. Lemberio vedamas choras padainavo eilę tautinių dainų, pradėdamas V. Kudirkos himnu 'Lietuva, tėvyne mūsų' ir baigdamas S. Šimkaus himnu 'Lietuviais esame mes gimę'⁸⁶. Buvo net patariama: „Rengdami tad vakarus, žiūrėkime, kad vaidintumėm kokį nors mūsų apylinkėje dar nematytą gerą veikalą, kad gražiai padainuotumėm, o pirmiausia mūsų tautos himnus: 'Lietuva, tėvyne mūsų' ir 'Lietuviais esame mes gimę'."⁸⁷

Daug kam galėjo netgi kilti klausimas, katras himnas turėtų būti tikrasis. Kazys Škirpa rašo: „Prieš Pirmąjį pasaulinį karą, kuomet tebelankiau realinę mokyklą Mintaujoje, [...] prisimenu, jog vietinės lietuvių moksleivių kuopelės, vadinamo 'Ratelio', vadovybėje, kuri susidėdavo iš kelių vyr. klasės mokinių (prie kurių priklausiau ir aš pats) ne kartą pasvarstydavom klausimą, kokia iš dviejų tautinių dainų – ar Kudirkos 'Lietuva, tėvyne mūsų', ar Zauerveino 'Lietuviais esame mes gimę' laikytina lietuvių tautos himnu."⁸⁸

Vis dėlto nugalėjo ir įsigalėjo Kudirkos himnas. Nors ne per seniausiai tesukurtas, jis turėjo ilgesnę tradiciją ir jau buvo daugumos laikomas himnu. Žinomas mūsų archeologas ir dailininkas Tadas Daugirdas, įsijungdamas į spaudos diskusijas himno klausimu ir atsakydamas į „Buvusio pulko muzikanto“ priekaištus Kudirkos himnui, argumentavo: „Rašau tą porą žodžių, norėdamas tą himną apginti. [...] Visos tautos yra priėmusios savo himnus paprastai tokioje valandoje, kai nebuvo laiko nei konkurso skelbti, nei sušaukti tam tikros komisijos, kuri atsiųstas konkursan dainas peržiūrėtų ir nuspręstų, kuri geresnė. Atėjo tokia valanda, kad himnas buvo reikalingas, ir koks atsirado, tokį ir priėmė, be jokios ekspertyzos. Vėl man rodos, kad naujas, nors ir būtų muzikos žvilgsniu kuo geriausias, dar neprigytų, kaip tatai ir niekas lig šiol nebuvo padaryta. Taigi manau, kad jei Kudirkos kompozicijoj kai kas ir yra nevisiškai lietuviška, arba jei pats muzikos veikalas yra ne per tobuliausias, bet jis jau yra priimtas ir kiekvienam lietuviui daro didelio įspūdžio. Kritikuoti berods yra lengva, bet juk ir saulėje yra dėmių. Duok Dieve, kad atsirastų geresnis; jisai gal ir bus priimtas. Bet konkursai, komisijos čia nepadės. Kaip dailininkas suprantu, kad užsakymu negali niekas dailės dalykų tverti."⁸⁹

Banaitis su jaunuolišku karštumu Daugirdui atkirto: „Visų pirma negalima manyti, kad tautos himnas tai yra koks amžinas neatmainomas dalykas. [Kudirkos] himnas gal ir pakankamas buvo, bet dabartiniam mūsų ūpui jisai nebeatsako. [...] Ir T. Daugirdo tvirtinimas, jog Kudirkos himnas daręs kiekvienam lietuviui didelio įspūdžio, yra netikras. [...] Jeigu kitos tautos savo himnus priėmė be kritikos ir ekspertyzos, tai nenuostabu, kad vėlyvesnės kartos ir nepatenkintos jais. Bet mes neprivalome sekti svetimtaučių klaidomis. [...] Abejoti gi, kad galėtų atsirasti himnas geresnis už senąjį, nėra ko. Juk ir dabar turime tinkamesnę ir ne mažiau prie mus prigijusią tautinę dainą, kaip antai St. Šimkaus 'Lietuviais esame mes gimę' [...] Kol kas lietuviams ne taip jau svarbu turėti oficialiai pripažintas himnas. Šią valandą jį gali pavaduoti Šimkaus daina."⁹⁰

Po dvidešimt metų Banaitis betgi kapituliavo: „Į šį senelio Daugirdo balsą aš atsiliepiu kitu straipsniu. [...] Bet... polemika lieka polemika, o gyvenimas eina savo keliu. Dabar, praėjus 20-čiai metų, turiu atvirai pripažinti, kad senas, Vakarų Europos kultūroje auklėtas Tadas Daugirdas kur kas geriau numatė mūsų himno likimą, negu mes, kai kurie jaunieji, tuomet dar tik bepradedą savo muzikalinę darbuotę. [...] joki samprotavimai nepajėgia pašalinti iš gyvenimo kartą jau prigijusį tautos himną. Jau 40 metų sukako, kai parašyta 'Lietuva, tėvyne mūsų', o ji skamba vis taip pat gaivinančiai

⁸⁴ *Tėvynės sargas* 24, 1918.

⁸⁵ *Lietuvos aidas* 7, 1918.

⁸⁶ *Lietuvos aidas* 39, 1918.

⁸⁷ Motkis, Vakarų rengėjams, *Tėvynės sargas* 25, 1918.

⁸⁸ Iš 1971 m. sausio 7 d. laiško.

⁸⁹ *Lietuvos aidas* 42, 1917.

⁹⁰ *Lietuvos aidas* 25, 1918.

kaip anuomet.⁹¹ Toje Kudirkos gimimo sukakties paskaitoje Banaitis šiltais žodžiais apibūdino Kudirkos himną: „Tai yra nuostabiai gražus, kilnus Kudirkos testamentas lietuvių tautai. Mūsų himno muzika yra graži ir iškilminga, turinti savyje jausmo, spontaniškumo ir žymios sugestijos. Tiesa, ji nėra per daug savita ir turinti panašumo su kai kuriomis svetimomis melodijomis. [...] Iškilę jau po Kudirkos kai kurie išmokslinti mūsų kompozitoriai (pvz., Naujalis, Sasnauskas, Mikas Petrauskas) mėgino sukurti kitas tautines giesmes, bet jos, deja, nepajėgė nustelbti Kudirkos himno ir neturėjo žymesnio pasisekimo.“

Keliantis Lietuvai į nepriklausomą gyvenimą, vis daugiau susidarydavo progų himnui, kuris plačiai skambėjo Lietuvoje, kaitindamas patriotinius jausmus. Štai kaip korespondencijoje iš Šventybrasčio (Kėdainių aps.) rašoma apie Kazokų kaime 1918 m. gegužės 5 d. surengtą vakarėlį: „Uždainavus ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, nė nepajutome, kaip visa salė sustojo, išreikšdama pagarbą tai taip brangiai mūsų Lietuvai tėvynei, atgimusiai po taip ilgo vargų miegelio.“⁹² Nepaprastą Kudirkos himno sukeltą įspūdį 1918 m. birželio 24 d. vakaro Plungėje publikai paprastais žodžiais aprašė korespondentas Prastuolėlio slapyvardžiu: „Pagalios, kada užtraukė ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, kurią labai gražiai padainavo, nors ir be gaidų, atsikėlė iš vietų visa publika, kaip vienas žmogus, plojo ir ilgai šaukė ‚bravo‘ ir ‚bis‘. Prieš baigiant dainuoti, po žodžių: tegu saulė Lietuvos ir t. t., visi lošėjai, kurie turėjo pasislėpę po mažytę tautinę vėliavėlę, tuojau jas ištraukė ir ėmė mojuoti. Publikos džiaugsmui nebebuvo galo, vieni plojo, kiti šaukė ‚bravo‘, dargi užsiklykdami, tretieji šaukė ‚bis‘ be pertrūkio.“⁹³

Kudirkos himnas turėjo suskambėti ir per Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo iškilmes, kurias Lietuvos Taryba ketino surengti Vilniuje 1918 m. pavasarį ir į kurias kvietė atstovus iš visos Lietuvos. Skaitome *Tėvynės sargą*⁹⁴: „Šiomis dienomis p. J. Tallat-Kelpša, kun. prof. Teodoras Brazys ir p. J. Naujalis galutinai nustatė iškilmių muzikos-dainų programą ir tvarką. Kaip himnas bus giedama Kudirkos ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘.“ Tos iškilmės po kelių atidėjimų, deja, taip ir nebeįvyko. Matyt, dėl vietos okupacinės valdžios trukdymų, nors, kaip rašė *Tėvynės sargas*⁹⁵, pati Vokietijos vyriausybė „pritarė ir pasižadėjo padėti lietuviams įrengti tautinę iškilnę Lietuvos nepriklausomybės paskelbimui paminėti“.

Anksčiau himnas buvo paprastai giedamas tik vadinamuosiuose lietuviškuose vakaruose, o dabar jis nuskambėdavo ir viešose politinėse demonstracijose, susirinkimuose ir suvažiavimuose. Štai jis ne kartą buvo sugiedotas triukšmingame ir net skilimu pasibaigusiame 1917 m. Lietuvių seime Petrapilyje. Po komunizman linkusio atstovo Vlodo Rekašiaus pranešimo „salėje kilo didžiausias triukšmas. Seimo nariai ėmė šaukti: šalin, lauk! Triukšmui apimus, visi sustoję sugiedojo ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘. Giedant dirigavo ant kėdės pasilipęs soc. liaudininkas vidur. mok[tyklos] mok[ytojas] L.“⁹⁶. Prelatas Mykolas Krupavičius, buvęs ano seimo dalyvis, nevengdamas jam būdingo šiurkštoko humoro, prisiminė: „Petrapilio seime, kai buvo susiginčyta dėl Lietuvos nepriklausomybės rezoliucijos, sandariečiai, abi liaudininkų šakos, socialdemokratai ir karių frakcija, kuriai vadovavo Nagevičius-Nagius, iš salės išėjo giedodami ‚Atsisakom nuo senojo svieto‘, o pasilikusios frakcijos, prie kurių perėjo Nagevičius, du broliai Bukevičiai, vėliau mūsų armijos pulkininkai, ir kažkas ketvirtas, giedojom Lietuvos (dabartinį) himną. Pradžioj jį užtraukė savo ožišku balsu Nagevičius. Bet niekas nesugebėjo prie jo balso prisitaikyti. Tuomet kun. B. Bumša, atsistojęs ant kėdes, iš naujo pradėjo diriguodamas giedoti. Atgiedojom darniai ir galingai.“⁹⁷

Kudirkos himnas buvo sugiedotas ir svarbioje 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniaus konferencijoje, išrinkusioje Lietuvos Tarybą. Konferencijos dalyvis Mykolas Biržiška rašė: „1917 m. Vilniaus lietuvių konferencija baigėsi ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ (ją ir prieš tai Vilniuje vokiečių okupacijos metu

⁹¹ K. V. Banaitis, Dr. Vincas Kudirka – muzikas, *Naujoji Romuva* 6, 1939, p. 126.

⁹² *Tėvynės sargas* 21, 1918.

⁹³ *Dabartis* 83, 1918.

⁹⁴ *Tėvynės sargas* 24, 1918.

⁹⁵ *Tėvynės sargas* 27, 1918.

⁹⁶ *Lietuvių laikraštis* 43, 1917.

⁹⁷ Iš 1964 m. gruodžio 4 d. laiško.

giedodavome).⁹⁸ Yra išlikę ir daugiau informacijos: „[1918] spalio 17 d. vakare pirmą kartą kareivinėse Vilniuje per vakarinį patikrinimą praskambėjo mūsų pirmųjų karių giedamas Lietuvos himnas.“⁹⁹ Juo buvo baigta ir antroji Lietuvos valstybės konferencija, įvykusi 1919 m. sausio 16–21 d. Kaune.

Himnas buvo giedamas ne tik pabrėžiant patriotinį momento iškilmingumą, bet ne kartą ir su ta pačia tautinį ryžtą grūdinančia nuotaika, su kuria Vaižganto *Pragiedruliuose* jaunimas caro žandarų siautėjimo akivaizdoje kovingai traukė Baranausko dainos žodžius „Kad tu gude, nesulauktum“. Štai 1919 m. rugsėjo 29 d. vokiečių Bermonto armijos reikalams buvo brutaliai užimti Šiaulių gimnazijos rūmai. „Kitą dieną mokiniai atėjo į gimnaziją su knygomis pamokų. Kaip iš žemės išdygęs [žandarų ritmeisteris] von Platenas su keliais žandaraais puolė vaikus stumdyti, mušti ir mėtyti lauk. Varomi pro duris, mokiniai eidavo pro kitas ir, susispietę krūvon, pradėjo giedoti Lietuvos himną. Kaip pasiutęs bulius von Platenas su dar didesniu įniršimu puolė mokinius mušti, sukinėti rankas ir juos smaugti. Tą patį darė ir su juo buvę vokiečių žandarai. Kilo didžiausias klyksmas. [...] Praėjus valandai laiko, grįžta von Platenas su keliomis dešimtimis parinktų vokiečių kareivių, kurie durtuvų makštimis ėmė mušti vaikus. [...] Tuo būdu vokiečiai paėmė vienintelę Šiaulių gimnaziją, kur mokėsi apie 400 vaikų.“¹⁰⁰

Visai panašiai 1921 m. įvyko ir Vilniuje. Jonas Basanavičius savo autobiografijoje rašė: „Spalio 1 d. 1921 m. pavakare apie 5 val. buvau nuėjęs prie lietuvių gimnazijos Jurgio prospekte [lietuviams Vilnių atgavus tas prospektas buvo pavadintas Gedimino gatve] N. 38, kurią buvo apstojus lenkų policija, neįsileisdama jone mokinių ir mokytojų, nes nuo šios dienos lenkų valdžia ją atima iš lietuvių, juos iš gimnazijos išvarydama. Tūlam laikui praėjus ir lietuvių mokiniams užgiedojus ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, aplink susitelkę lenkai ėmė švilpti, mokinius mušti ir juos vaikyti; vienus kitus prospektu nusivyta katedros linkui; ne tik susirinkusioji publika, tarp jų daug universiteto studentų ir gimnazijos mokinių, mūsiškius daužė, bet ir patys milicijantai mušime dalyvavo: vienus kitus, ypač mergaites, sukruvinta; keli gimnazijos mokytojai areštuota.“¹⁰¹

Galbūt iškilmingiausias ligtolinėje Kudirkos himno istorijoje momentas buvo pirmajame Steigiamojo seimo posėdyje (1920 m. gegužės 15 d.), kai seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis, visiems atstovams sustojus, paskaitė šią deklaraciją: „Lietuvos Steigiamasis seimas, reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatytą Nepriklausomą Lietuvos valstybę, kaipo demokratinę respubliką su etnologinėm sienom ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių kurie yra buvę su kitom valstybėm.“ Po to atstovai, taip pat stovėdami, sugiedojo himną.

Tai buvo lyg ir oficialus Kudirkos giesmės patvirtinimas Lietuvos himnu. Šiaip jau kokio formalaus patvirtinimo, rodos, nebuvo. Jo nė nereikėjo, nes „Lietuva, tėvyne mūsų“ jau buvo tapusi visuotinai pripažintu Lietuvos himnu. Anot Prano Dailidės, „Lietuvos nepriklausomybės atstatymą paskelbus, Lietuvos Valstybės Tarybai nereikėjo laužyti galvos dėl valstybinio himno pasirinkimo. Gyvenimo praktikoje tas klausimas jau buvo išspręstas, ir tai pačios lietuvių tautos. Gal dėl to valstybės himno, kaip ir valstybės herbo, klausimais pasigendame nuostatų ir Steigiamojo seimo priimtoje konstitucijoje.“¹⁰² Beje, dėl herbo Dailidė apsiriko, nes Steigiamojo seimo priimtosios Konstitucijos 7-ajame straipsnyje aiškiai nurodyta, kad „Valstybės ženklas – baltas Vytis raudoname dugne“. Himnas Konstitucijoje iš tiesų nepaminėtas. Panašiai rašė ir Rapolas Skipitis, buvęs 1920–1922 m. vidaus reikalų ministras: „Kai dėl Kudirkos parašyto Lietuvos himno, tai man visai neteko girdėti, kad būtų koks oficialus aktas ar potvarkis himno reikalu.“¹⁰³

Gausiuose Amerikos lietuvių bendruomenės, kuri Pirmojo karo metu dėjo daug pastangų, kad Lietuva atgautų nepriklausomybę, susirinkimuose Kudirkos himnas nuskambėdavo ne kartą. Niujorke 1918 m. kovo 13–14 d. įvykusio didžiulio Lietuvių seimo protokole rašoma: „Virštūkstantinė delegatų

⁹⁸ Iš 1961 m. gegužės 5 d. laiško.

⁹⁹ *Savanoris 1919–1928*, red. S. Butkus, 1929, p. 14.

¹⁰⁰ A. Birontas, *Berontininkams Lietuvą užpuolus*, 1934, p. 179–180.

¹⁰¹ *Lietuvių tauta*, V, 1935, p. 166–167.

¹⁰² Iš 1964 m. lapkričio 28 d. laiško.

¹⁰³ Iš 1966 m. sausio 7 d. laiško.

minia, Seimą atveriant, iškilmingai sugiedojo Lietuvos himną ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ ir Amerikos himną, vadovaujant lietuvių kompozitoriui St. Šimkui.¹⁰⁴ Kai buvo perskaityta ir priimta Amerikos prezidentui siunčiamoji rezoliucija dėl Lietuvos nepriklausomybės ‚tūkstantinė minia sustojo ir galingai du kartu užgiedojo Lietuvos himną. Giedant himnus, nuo pagrindžių [nuo scenos] į minią plevėsavo su didelėmis Amerikos ir Lietuvos vėliavomis lietuvis kareivis V. Vaškevičius ir lietuvis jūrininkas V. Zupkus. Visų širdyse kilo begalinis džiaugsmas. Ilgai atkartoję žodžius: ‚Valio Nepri gulminga, Laisva Lietuva. [...] Ketvirtajame Seimo posėdyje] po trumpų diskusijų vienbalsiai pripažinta laikinai vartoti jau daugumos vartojamas spalvas: žalią, baltą ir raudoną, horizontaliai suderintas. Pripažinus vėliavą, užgiedoti Lietuvos ir Amerikos himnai. [...] Dalyviai] atsistojimu pagerbė atmintį Lietuvos himno autoriaus Dr. V. Kudirkos, taipgi didelio Lietuvos kultūrnešio vyskupo Valančiaus bei visų veikėjų ir kovotojų už Lietuvos liuosybę.“ Žinoma, ir Seimą uždarant „pilna entuziazmo minia sukilo salėje ir galingu balsu užtraukė Amerikos himną ir Lietuvos himną ‚Lietuva, tėvyne mūsų““.

Komunistinėn kairėn palinkusi Amerikos lietuvių dalis, bent jos vadovai, aišku, nepripažino Kudirkos himno. Štai *Moterų balso* redakcija bendradarbiui Gardnerio Aniuolui atsakė: „Korespondencijos apie tautininkų prakalbas nedėsime, nes joje nieko naudingo nėra. [...] Kad tautinė vėliava žemę siekė, visai nesvarbu. Ta vėliava sutepta darbininkų krauju ir geriausia jai vieta būtų pečių. Nesvarbu taipgi, kad Amerikos lietuviai nemoka tautišku himnų, nes is tikrųjų gaila laiką eikvot, tuos himnus mokinantis ar giedant. Naudos darbininkams iš tų himnų nėra nė už sudilusį grašį. Darbininkai privalo mokėt ir dainuot savo darbininkiškus himnus, o ne tautiškus.“¹⁰⁵

Nauja Amerikos lietuvių patriotizmo banga siūbtelėjo, kai 1922 m. liepos 28 d. Amerika *de jure* pripažino Lietuvos valstybę. Vėl plačiai suskambo Lietuvos himnas, neaplenkdamas nė bažnyčios. *Vienybė* išspausdino informaciją iš Naujosios Britanės: „Pereitą nedėdienį vietos klebonas Edvardas Grikis savo bažnyčioje per visas trejas mišias vietoje ‚Pulkim ant kelių‘ liepė giedoti Lietuvos himną ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘. Prie to buvo prie vargonų specialiai užkviesta triūbų muzika. Daugelis žmonių verkė susigraudinę.“¹⁰⁶

Lietuvos Respublikoje Kudirkos giesmė tapo ne tik oficialiu himnu, bet ir valstybinio suverenumo simboliu. Todėl 1940 m., atėjus Lietuvos nepriklausomybės sutemoms, himnas, iš pradžių dar toleruotas, tolydžio buvo šalinamas iš viešojo gyvenimo. Tai atsiliepė ir Lietuvos radiofonui, kurio kasdienės programos Kaune būdavo pradedamos J. Dambrausko ‚Malda už tėvynę‘ ir baigiamos himnu. Lietuvą okupavus, iš pradžių keitimų čia nedaryta. Betgi po rinkimų į vadinamąjį Liaudies seimą 1940 m. liepos 14 d. įsakyta rytais radiofone groti nebe ‚Maldą už tėvynę‘, o himną. 1941 m. liepos 21 d., kai Liaudies seimas priėmė nutarimą įsijungti Sovietų Sąjungon, pradedant rytinę transliaciją himnas dar grotas. Vakare – nebe. Buvo įsakyta 22 val. perimti Kremliaus kurantus (bokšto varpų muziką), o pačią radijo programą 24 val. baigti be nieko. Netrukus radiofono orkestrui ir ‚Dainos‘ chorui buvo įsakyta lietuviškai įrašyti ‚Internacionalą‘. Ir taip buvo įvesta tokia tvarka: rytinė programa pradedama simboline muzikine įžanga, 22 val. perimami Maskvos kurantai, 24 val. programa baigiama ‚Internacionalu‘¹⁰⁷.

Kadangi Kauno radijas buvo plačiai klausomas visoje Lietuvoje, himno pašalinimas buvo labai akivaizdus. Tačiau išstumiamas iš viešojo gyvenimo himnas vis labiau darėsi tautinės atsparos ženklu. Ypač tai išryškėjo visos Lietuvos mokytojų suvažiavime Kaune 1940 m. rugpjūčio 14–15 d.: ‚Tuojau po Internacionalo, kurio visiškai niekas negiedojo, o grojo tik orkestras, kažin kuriame krašte būrelis mokytojų užtraukė ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘. Staiga visi kaip vienas mokytojai atsistoję, ir himno žodžiai tvirtai aidėjo plačioje salėje. Atsistoję ir orkestras. Už stalo sėdįs prezidiumas pasijuto nepaptastoje padėtyje. [...] Iš pradžių vieni prezidiumo nariai stojosi, bet, lyg įkąsti, vėl sėdosi. Pamatę kitus stojant,

¹⁰⁴ *Laisvėn bežengiant: Amerikos Lietuvių Visuotinio Seimo protokolas ir paveiksluotas aprašymas, tvarkė ir išleido Paulius Mulevičius*, Brooklyn, 1918.

¹⁰⁵ *Moterų balsas* 11, 1920.

¹⁰⁶ *Vienybė*, 1922, rugpjūčio 8.

¹⁰⁷ Iš muzikologo Valterio Banaičio 1958 m. vasario 11 d. laiško.

vėl stojosi ir vėl sėdo. Pasijuto nesavame kailyje.“¹⁰⁸ Antanas Venclova, tada Liaudies švietimo komisaras, savo knygoje *Vidudienio vėtra* apie anuos įvykius rašė: „Į mokytojų suvažiavimą arba, kaip jį tada daug kas vadino, kongresą atvyko ne mažiau kaip 10 tūkstančių liaudies švietėjų, – kitaip sakant, beveik visi (tuo metu mokyklose iš viso dirbo 10 474 mokytojai). [...] Naujosios santvarkos priešai savo minčių reikšti nedrįso. Tačiau, baigiantis suvažiavimui, jie rado būdą priminti, kad egzistuoja – sustoję sugiedojo buržuazinės Lietuvos himną. [...] Dabar sugiedotas himnas pažangesniesiems mokytojams ir visiems naujosios Lietuvos kūrėjams priminė, kad senąjį pasaulį reikia nugalėti ne tik ekonomikoje ir kultūroje, bet ir žmonių galvose.“¹⁰⁹ Vos porai savaitių po suvažiavimo praėjus, Švietimo komisariatas išsiuntinėjo (1940 m. rugpjūčio 31 d.) Venclovos pasirašytą aplinkraščių, kuriame buvo nurodyta: „Senasis Tautos himnas nebegiedamas. Lietuvos T.S.R. himnas yra Internacionalas.“¹¹⁰ Spalio socialistinės revoliucijos minėjimo išvakarėse, 1940 m. lapkričio 6 d. pasakytose kalbose panašiai įspėjo ir Komisarų tarybos pirmininkas Mečislovas Gedvilas: „tautinė vėliava ir himnas buvo senojo režimo simboliai.“

1941 m. birželio 23 d. dar skubiai tebesitraukiant iš Lietuvos Raudonajai armijai, per partizanų užimtą Kauno radijo stotį pirmiausiai pasigirdo Lietuvos himnas. Nuskambėjo jis tada visoje Lietuvoje. Pedagoginio instituto (o vėliau ir Vilniaus universiteto) prancūzų kalbos lektorius prof. G. Matoré, kuris buvo suimtas ir kalintas Šiauliuose ir Kauno kalėjimuose, anas dienas šitaip prisiminė: „Išlaužę vienukės duris kaliniai, prie kurių ir aš prisidėjau, tą 1941 m. birželio dieną užtraukė tautos himną ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘. Šios išlaisvintųjų kalinių giesmės aš niekada nenustosiu girdėjęs savo širdyje.“¹¹¹

Vienas okupantas pasitraukė, atėjo kitas, o himnas ir toliau liko toks pat tautinės atsparos, o ne kartą ir tautinio protesto ženklas. Štai kelios ištraukos iš Marijampolės žandarmerijos 1942 m. gegužės 13 d. raporto Kauno apygardos SS ir policijos vadui: „1942 m. gegužės 9, 10, 11 ir 12 dienomis Marijampolės komendantūra paėmė darbo prievolei vežėjais vokiečių kariuomenės transporto tarnybai iš viso 580 jaunų vyrų. [...] Skirstant kareivinių kieme minėtus asmenis, į ten atėjo apie 3000–4000 žmonių, iš jų apie $\frac{2}{3}$ moterų ir merginų, ir ėmė paimtiesiems šaukti: ‚Mes ne vokiečiai, nevykite į frontą‘. [...] Tuo metu į kareivinių kiemą demonstracijai paremti atėjo dar apie 70 proc. Marijampolės mokytojų seminarijos ir gimnazijos mokinių. [...] Žmonės užtraukė lietuvių laisvės dainas bei lietuvių tautinį himną ir grėsmingai sustojo prieš kelis nepakankamai ginkluotus vietos komendantūros kareivius, apvertė stalą, išmušė lango stiklą. [...] Galiausiai minia susibūrė gatvėje kolona žygiuoti į miestą. Ta kryptimi važiuojant su Wehrmachto [vokiečių kariuomenės] kareiviais sunkvežimį apmėtė akmenimis. [...] Kaip savotišką faktą reikia atžymėti, kad, giedant tautos himną, [lietuvių] policininkai atidavė pagarbą, o du jų verkė. I-osios lietuvių policinio bataliono Marijampolės kuopos kariai minios atžvilgiu laikėsi visiškai pasyviai.“¹¹²

Cituotaisiais prof. Matoré žodžiais tariant, himnas skambėjo ir tebeskamba lietuvių širdyse. Ryškia užuominą į jį padarė ir Balys Sruoga, kai išsigelbėjęs iš Štuthofio koncentracijos stovyklos ir vos išvengęs mirties, 1954 m. viename suvažiavime Vilniuje kalbėjo: „Tiktai aš, patyręs savo nedalioje tiek daug neteisybės, tiek daug klastos, norėčiau palinkėti, kad mums, besikeliant į kūrybos žygius, būtų širdyse amžiams ugnimi įrašyta: Ir šviesa, ir tiesa mūsų žingsnius telydi.“¹¹³

Mūsų širdyse Kudirkos giesmė tvirtai susijo su lietuvių tautos Šviesa ir Tiesa.

¹⁰⁸ B. Vosylius, Kaip pradž. mokykla pradėjo bolševikinius mokslo metus, *Lietuvių archyvas* I, 1942, p. 57–58.

¹⁰⁹ A. Venclova, *Vidudienio vėtra*, 1969, p. 15–16.

¹¹⁰ A. Kučinskis, Tarybiniai metai gimnazijose, *Lietuvių archyvas* 3, 1942, p. 137.

¹¹¹ *Lietuvos universitetas*, redagavo P. Čepėnas, 1972, p. 722.

¹¹² *Nacionalistų talka hitlerininkams*, 1970, p. 91–92.

¹¹³ B. Sruoga, *Raštai* 6, 1957, p. 338.

Juozas Marcinkevičius

„Tautiškos giesmės“ likimas prijungus Lietuvą prie Sovietų Sąjungos (1940–1950)

Sovietų Sąjungai 1940 m. birželio mėnesį įvedus Raudonąją armiją, Lietuvoje tebegaliojo senoji Konstitucija, todėl išliko ir senieji valstybės simboliai: trispalvė vėliava, herbas Vytis ir himnas – Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“. Tačiau Maskvos nurodymu po kurio laiko jų buvo atsisakyta.

1940 m. rugsėjo 10 d. *Vyriausybės žiniose* paskelbtoje „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucijoje“, kurią tų metų rugpjūčio 25 d. pasirašė einantis Respublikos prezidento pareigas ministras pirmininkas Justas Paleckis ir ministro pirmininko pavaduotojas Vincas Krėvė-Mickevičius, buvo įrašyta, kad „Respublikos valstybinis ženklas (herbas) susideda iš auksinių piautuvo ir kūjo baltame fone saulės spinduliuose, apgaubtų varpomis bei ažuolo lapais su užrašu lietuvių ir rusų kalbomis: ‚Visų šalių proletarai, vienykitės!‘. Viršutinėje ženklo dalyje yra penkiakampė žvaigždė, o apatinėje jo dalyje raidės: ‚LTSR‘.“ Dėl vėliavos buvo pasakyta, kad „valstybinę vėliavą sudaro raudonas audeklas, kurio kairiame viršutiniame kampe, prie koto, atvaizduotas auksinis piautovas su kūju, o viršum jų – užrašas aukso raidėmis: ‚Lietuvos TSR‘“.

Naujojoje Konstitucijoje nieko nebuvo kalbama apie Lietuvos himną. Tuo metu nė viena sovietinė respublika neturėjo savo atskiro himno. Visos giedojo Sovietų Sąjungos valstybės himną „Internacionalą“, todėl ir Lietuva šiuo atžvilgiu nebuvo išimtis.

Oficialiai įvestas „Internacionalas“ Lietuvoje buvo nepopuliarus ir absoliučios gyventojų daugumos traktuojamas kaip vienas iš Lietuvos valstybingumą naikinančių simbolių. Į lietuvių tautos sąmonę tvirtai buvo įaugęs senasis – Kudirkos „Tautiška giesmė“. Tai ypač ryškiai pademonstravo naujosios valdžios sušauktas ir 1940 m. rugpjūčio 14–15 d. Kaune įvykęs Lietuvos mokytojų suvažiavimas, kuriame dalyvavo daugiau kaip 10 000 pradinį ir vidurinių mokyklų mokytojų bei aukštųjų mokyklų dėstytojų. Iš visų kalbėtojų tik suvažiavimą sveikinęs ministro pirmininko pavaduotojas Krėvė-Mickevičius priminė senąjį Lietuvos himną, baigdamas savo kalbą: „Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius telydi.“¹¹⁴ Baigiantis suvažiavimui ir orkestrui sugrojus „Internacionalą“, salėje „pasigirdo vienos mokytojos balsas, pradėjęs ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘. Prie jos bematant prisijungė kiti balsai, ir po akimirkos iš dešimties tūkstančių mokytojų krūtininių veržėsi himno garsai, viešai liudydami apie jų ryžtą tarnauti tėvų žemei, bet ne okupantui“¹¹⁵. Atsistojo ir orkestras. Tik už stalo prezidiume vieni stojosi, kiti sėdėjo; dar kiti atsistoję liko rymoti ant stalo atsirėmę alkūne; žodžiu – nei stovėjo, nei sėdėjo.

Liaudies Komisarų tarybos pirmininkas Mečislovas Gedvilas jautė gyventojų nuotaikas, todėl 1940 m. lapkričio 6 d. kalbėdamas Spalio revoliucijos švenčių išvakarėse Kauno valstybės teatre – lyg ir teisindamasis dėl vėliavos ir himno panaikinimo – pasakė: „Tautinė vėliava ir himnas buvo senojo režimo simboliai. Nejaugi juos panaikinus, naikinama ir lietuvybė?“¹¹⁶

Lietuvos himno klausimą dar kartą iškelė 1944 m. į Maskvą pasitraukusi Sovietų Lietuvos vyriausybė, kai buvo paskelbtas naujasis Sovietų Sąjungos himnas¹¹⁷, o jo tekstas buvo verčiamas į sąjunginių respublikų kalbas.

Kaip savo dienoraštyje rašė tuo metu Maskvoje buvęs Romas Šarmaitis, ėjęs Antano Sniečkaus padėjėjo pareigas, „LKP(b) CK biuras lietuviškąjį himno tekstą svarstė bene tris dienas iš eilės, kol galų gale su rezervais buvo priimtas, nes priėjo sausio 5 d. terminas, – paskutinis pristatymo terminas. Daugiausia buvo jaudinamasi dėl žodžių ‚velikaja Rusj‘. A. Venclova išvertė ‚didžioji rusų

¹¹⁴ *Lietuvos archyvas. Bolševizmo metai*, Kaunas, 1942, p. 55.

¹¹⁵ *Aidai* 3, 1980, p. 148.

¹¹⁶ *Tiesa* 129, 1940 m. lapkričio 12 d.

¹¹⁷ Žodžiai S. Michalkovo ir E. Registano, muzika A. Aleksandrovo. „Internacionalas“ liko partijos himnu.

rauta'. Lietuvos ausiai tai skamba blogai, ypač turint galvoje tautinio atgimimo laikotarpį, praėjusį [po] kovos su rusinimu vėliava. Žinoma, kad Lietuvoje šis dalykas bus blogai priimtas."¹¹⁸ Į lietuvių kalbą išversto Sovietų Sąjungos himno tekstas Lietuvos komunistų (bolševikų) partijos Centro Komiteto biuro buvo patvirtintas 1944 m. sausio 7 d. posėdyje¹¹⁹.

1944 m. sausio 26 d. turėjo prasidėti SSRS Aukščiausiosios Tarybos sesija, kurioje buvo numatyta priimti nutarimus dėl sąjunginių respublikų teisės turėti savo nacionalines karines formuotes bei užsienio reikalų komisariatus. Tuo buvo stengiamasi sudaryti pasauliui įvaizdį, kad sovietinės respublikos turi savarankišką valstybingumą. Taip elgdamasi Sovietų Sąjunga siekė kuriamoje Jungtinių Tautų organizacijoje gauti ne vieną, o kelias vietas. Dar iki sesijos Paleckis pasiūlė SSRS Liaudies komisarų tarybos užsienio reikalų komisarui Viačeslavui Molotovui apsvastyti klausimą, ar respublikos negalėtų turėti savo himnų. Molotovas pranešė, kad Politbiuras nutarė pasiūlyti visoms sąjunginėms respublikoms sukurti savo himnus¹²⁰.

Artėjant fronto veiksams prie Lietuvos ir jos sovietinei vyriausybei rengiantis grįžti į Lietuvą, buvo svarstomas klausimas, koks turėtų būti Lietuvos himnas. Pasiūlymų buvo įvairių. Minėtasis Šarmaitis dienoraštyje rašė: „Prieš kurį laiką VKP (b) CK propagandos valdybos viršininkas G. Aleksandrovaspaskambino mūsų CK propagandos sekretoriui K. Preikšui ir paprašė dainos ‚Mes su Stalinu‘, kuri 1940 m. gavo pirmąją premiją. Pasirodo, apie ją girdėjęs VKP (b) CK propagandos sekretorius Ščerbakovas ir susiinteresavęs. Daina su vertimu ir gaidomis buvo nusiųsta.“ Matyt, kad ji galėjo būti siūloma patvirtinti Lietuvos SSR himnu. Tačiau daina tikriausiai kėlė abejonių ne dėl turinio, o dėl žodžių autoriaus Antano Rūko ir kompozitoriaus Alfonso Mikulskio, kurie tuo metu gyveno Lietuvoje ir frontui artėjant galėjo iš Lietuvos pasitraukti (kaip ir atsitiko). Todėl buvo ieškoma kito kūrinio, kuris galėtų būti Lietuvos SSR himnu. Po kelių dienų Aleksandrovą paprašė atsiųsti vertimą ir gaidas Kudirkos „Tautiškos giesmės“ ir kitų populiarių dainų, tarp jų ir Petro Vaičiūno eilėraščio pagrindu sukurtos dainos „Ei, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsime“¹²¹.

Lietuvos ypatingajame archyve saugomi dokumentai rodo, kad buvo apsisota prie dviejų himno variantų – Kudirkos „Tautiškos giesmės“ ir populiarios Jurgio Zauerveino dainos „Lietuviais esame mes gimę“.

Maskvoje buvusios Lietuvos valdžios pavedimu Juozas Žiugžda parengė istorinę literatūrinę pažymą apie Kudirkos „nacionalinę“ dainą „Nacionalinį himną“ ir Zauerveino (Girėno) eilėrašį „Lietuviais esame mes gimę“¹²². Pažyma buvo parašyta rusų kalba, nes, savaime suprantama, Lietuvos himno pasirinkimui turėjo pritarti aukščiausieji Sovietų Sąjungos vadai. Todėl abu minėtieji kūriniai buvo išversti į rusų kalbą. Kudirkos himną eiliuota forma išvertė S. Mar ir K. Arsenjeva, o Zauerveino – S. Mar.

Feliksas Bieliauskas, buvęs tuo metu Spaudos komiteto pirmininku ir priklausęs Lietuvos komunistų partijos elitui, šio straipsnio autoriui yra pasakojęs, kad 1944 m. artėjant frontui prie Lietuvos, Antanas Sniečkus, Paleckis ir Gedvilas lankėsi pas Staliną. Tarp kitų buvo sprendžiamas ir Lietuvos himno klausimas. Susipažinęs su pažyma apie pateiktus Kudirkos ir Zauerveino kūrinis ir jų vertimais į rusų kalbą Stalinas pritaręs, kad Lietuvos himnu būtų Kudirkos „Tautiška giesmė“.

Šarmaitis dienoraštyje 1944 m. balandžio 1 d. rašė: „Lietuvos himnas, kaip ir buvo laukta, kovo mėn. jau trejetą kartų buvo transliuojamas per Maskvos radiją. Jis duodamas greta kitos lietuviškos muzikos ir dainų. Taip pat daroma ir su latvių bei estų himnais.“¹²³

1944 m. birželio 1 d. buvo parengtas Lietuvos KP(b)CK nutarimo projektas: „Dėl politinio tikslingumo dabartiniame etape panaudoti lietuvių nacionalinio himno ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ populiarumą ir galimybės paversti jį į tarybų valdžios stiprinimo ginklą“ bei tuo metu „negalint

¹¹⁸ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 17635, ap. 1, b. 15, l. 101.

¹¹⁹ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771, ap. 7, b. 19, l. 1.

¹²⁰ J. Paleckis, *Dviejuose pasauliuose. Atsiminimai*, Vilnius, 1983, p. 441.

¹²¹ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 17635, ap. 1, b. 15, l. 106.

¹²² Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771, ap. 7, b. 267, l. 38–40.

¹²³ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 17635, ap. 1, b. 15, l. 108.

sukurti valstybinį Lietuvos TSR himną [...]: 1. leisti atlikti muziką ir tekstą senojo Lietuvos nacionalinio himno ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘, sukurto 19 a. pabaigoje pažangaus lietuvių tautos nacionalinio judėjimo veikėjo Vinco Kudirkos, kaip Lietuvos TSR valstybinį himną“¹²⁴. Tačiau tas leidimas buvo tik laikinas, nes minėtojo nutarimo antrajame punkte buvo numatyta: „2. klausimą apie Lietuvos TSR himno sukūrimą atidėti iki to laiko, kada atsiras galimybė pritraukti visas kūrybines tautos jėgas sukurti himną, kuris atspindėtų naują epochą lietuvių tautos gyvenime ir įvykusius poslinkius šalies ekonomikoje, kultūroje ir žmonių sąmonėje.“¹²⁵ Tame pačiame nutarimo projekte buvo numatyta, kad Lietuvos himno tekstą ir muziką Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumas turės suderinti su SSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumu.

Prie himno klausimo vėl buvo grįžta po metų. 1945 m. rugsėjo 28–29 d. įvykusiame LKP(b) Centro Komiteto biuro posėdyje, svarstant klausimą apie valstybinį Lietuvos SSR himną, buvo nutarta: „1. Atsižvelgiant į tai, kad senasis Lietuvos nacionalinis himnas ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ neatspindi tų istorinių ir socialinių pakitimų, kurie įvyko Lietuvoje po tarybų valdžios paskelbimo, Lietuvos KP(b)CK biuras skaito būtinu sukurti Lietuvos TSR valstybinį himną. 2. Lietuvos TSR himnui (tekstui ir muzikai) sukurti pasitelkti geriausias Lietuvos TSR poetų ir kompozitorių jėgas. 3. Himno kūrimo organizavimui sudaryti komisiją, susidedančią: 1. Preikšas K. (pirmininkas), Paleckis J., Banaitis J., Žiugžda J., Nusipelnęs meno veikėjas prof. J. Gruodis, Korsakas K., Niunka V. 4. Lietuvos TSR valstybinio himno tekstą ir muziką pateikti ne vėliau 1946 m. sausio 1 d.“¹²⁶

Tačiau nutarimas nebuvo nustatytu laiku įvykdytas. Naujojo Lietuvos himno teksto projektus pateikė Antanas Venclova, Teofilis Tilvytis, Juozas Melnikas, Valerija Valsiūnienė, Eduardas Mieželaitis, Vacys Reimeris ir Aleksys Churginas. Dėl aktyvios partizaninės kovos Lietuvoje naujojo himno priėmimas užsitęsė. Matyt, valdžia manė, kad pakeitus senąjį himną nauju, dar labiau paaštrėtų gyventojų nepasitenkinimas politine santvarka. Todėl buvo delsiama.

Iš visų Pabaltijo respublikų tik vienoje Lietuvoje iki 1950 m. išliko senasis himnas. Latvijoje ir Estijoje 1945 m. buvo įteisinti nauji. Dėl kuriamo Lietuvos SSR himno atskiros nuomonės laikėsi J. Paleckis, kuris siūlė pakeisti „Tautiškos giesmės“ žodžius, o muziką palikti V. Kudirkos sukurtą. Tačiau toks siūlymas buvo atmestas¹²⁷. 1950 m. liepos 15 d., artėjant Lietuvos prievartinio prijungimo prie Sovietų Sąjungos dešimties metų sukakčiai, Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumas savo įsaku patvirtino naują himną, kurio tekstą parašė Antanas Venclova, o muziką sukūrė Balys Dvarionas ir Juozas Švedas. 1977 m. buvo patvirtinta nauja himno redakcija (žodžius pakoregavo Vacys Reimeris, muziką – Eduardas Balsys).

Romas Treideris

Lietuvos himnas sovietinės okupacijos metais (1950–1988)

Draudžiamuoju laikotarpiu (1950–1988 m.) Lietuvos himnas tapo tautinio pasipriešinimo totalitariniam režimui simboliu. Dažniausiai jis buvo giedamas įvairių švenčių metu šeimose ir nedideliuose patikimų žmonių susibūrimuose.

Yra žinoma, kad himnas įvairiomis progomis buvo giedamas tremtyje, pavyzdžiui, Sibire prie Laptevų jūros, kai lietuviai tremtiniai šventė Naujuosius 1943 metus: „Prieš pat dvyliką Žilvytis, atsistojęs jurtos viduryje, pasakė gražią patriotinę kalbą. Atsimenu tos kalbos tik vieną mintį: 1943

¹²⁴ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771, ap. 7, b. 267, l. 41.

¹²⁵ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771, ap. 7, b. 267, l. 41.

¹²⁶ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771, ap. 8, b. 107, l. 37.

¹²⁷ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771, ap. 131, b. 2, l. 405.

metų skaičius baigiasi trejetu, o trejetas visada lietuviams buvo laimingas, na ir todėl... kitus metus turime sutikti Lietuvoje. Po kalbos visi atsistoję sugiedojome ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘ ir nuėjome miegoti. Labai norėjosi valgyti.¹²⁸

1948 m. į Sibirą buvo ištremta trejų metų Birutė Taujėnytė su tėvais. Jos, jau paauglės, prisiminimų nuotrupos apie Lietuvos himno giedojimą: „Įvairiom progom lietuviai rinkdavosi visi kartu, kalbėdavo, politikuodavo, ginčydavosi, dalydavosi prisiminimais ir dainuodavo. Dainos būdavo gražios, bet dažniausiai liūdnos. ‚Leiskit į Tėvynę, leiskit pas savus...‘ su ašaromis akyse traukdavo suaugusieji, o mes, vaikai, negalėdavome suprasti, kodėl jie verkia, nes čia buvo mūsų namai, nes nesupratom ir neįsivaizdavom, kokia yra Lietuva. Išdainavę visas dainas, vyrai pakildavo ir prislopintais balsais užtraukdavo ‚Lietuva, tėvyne mūsų...‘ Tyliau, tyliau, – ramindavo juos moterys, bet niekas nebijojo. Čia buvo visi savi, įskųsti nebuvo kam, kiti nesuprato, kas ta ‚Lietuva, tėvynė mūsų‘... O ir kur jau toliau benuvėš.“¹²⁹

1951 m. Kudirkos Naumiesčio vidurinėje mokykloje buvo suimti du pagrindinės organizacijos nariai. Po teismo Artūras Flikaitis, patekęs į Vilniaus persiuntimo kalėjimą (T. Kosciuškos 10), savo atsiminimuose rašė: „36 kvadratinų metrų patalpoje prigrūsta per 70 politinių kalinių: žurnalistikos profesorius Juozas Keliuotis, radijo inžinierius Petras Vanagaitis, poetas, dramaturgas ir aktorius Kazys Inčiūra, mokytojas kraštotyrininkas Tomas Glodas, buvę karininkai, pagrindinių organizacijų vadovai, nariai, partizanų ryšininkai ir rėmėjai, ir daugelis kitų įvairių profesijų žmonių. Tikrasis gyvenimas kameroje prasideda po vakarienės. Kiekvienas vakaras vis kita tema – tai universitetas kalėjime. Vakara baigdavome malda. Ją baigdavome giesme ‚Marija, Marija‘ ir Lietuvos himnu. Giedant himną atsistodavo ir kitataučiai, visi pasitempdavo. Reikėjo matyti žmonių veidus ir akis, kaip buvo giedama. Jautėsi stipri valia, nenusakoma jėga, nors buvo giedama tyliai. Prižiūrėtojai buvo prie šios tradicijos pripratinti, niekas nedrįso trukdyti šio dienos ritualo. Tačiau atsirado naujas prižiūrėtojas, kuris nežinojo politinių kalinių tradicijų. Vieną vakarą pradėjęs giedoti jis ėmė belsti į duris ir reikalavo tylos, bet buvo giedama toliau. Tuomet jis atrakino duris ir mėgino ‚auklėti‘. Kilo tokia reakcija, kad jam teko skubiai uždaryti duris ir šauktis vyresnio prižiūrėtojo pagalbos. Vyr. prižiūrėtojas (korporinis) buvo prityręs, jau pripratintas prie mūsų tradicijų reagavo ramiai – paprašė giedoti tyliau. Žinoma, tai buvo įmanoma tik po teismo ir tik Lietuvoje. Lageriuose giedodavome vasario 16-ąją tyliai ir siaurame rate.“¹³⁰

Ankstų 1952 m. vasario 16-osios rytą tautinė lietuvių vėliava suplevėsavo virš Šakių vandentiekio bokšto. Išaiškėjo Šakių vidurinės mokyklos vienuoliktųjų pagrindinės organizacijos ryšiai su partizanais. Vienuolika klasės mokinių buvo išvežti į Kauno saugumą ir nuteisti dvidešimt penkerius metus kalėti ir penkerius metus tremties. Apie pirmąsias Kalėdas lageryje rašė Danutė Baukytė: „Artėja pirmosios Kalėdos lageryje. Ukrainietės švenčia šventes atskirai. Mūsų lietuviškas branduolėlis – vėl atskirai. Dieninė pamaina švęs Kūčias vakare, o mes, naktinės, – Kalėdų rytą. Visos susineša, ką kuri gali. Atsineša duonos, cukraus, bandelių. Kuo prisidėti man? Juk kasdien aš tesvajoju apie duoną. Sutinku Onutę. Abiejų nuotaika ta pati. Prisidėti nėra kuo, o pasinaudoti kitų gerumu taip sunku – nesinori. Juk dauguma mūsų merginų gauna siuntinius, čia švenčia jau ne pirmas Kalėdas. O mes čia jausimės tokios vienišos. Ypač sunki nežinia – dar jokios žinutės iš namų negavom. Nutariame nesirodyti merginoms, o pačios springstame ašaromis barako kampe. Bet merginos ir mus nusivaro prie švenčių stalo. Močiutei pradėjęs bendrą maldą, spazmas suspaudžia gerklę, ir, laimė, kad nereikia garsiai tarti žodžio – gali nuryti kylančias ašaras, bet jos lyg žirniai ritasi skruostais, kai barake nuskamba ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘...“¹³¹

1956 m. Lietuvos himnas buvo sugiedotas per Vėlines Kaune. Šį įvykį yra aprašęs Antanas Vaičiūnas: „Pagrindinė žmonių masė buvo susitelkusi kapinių gilumoje prie paminklo žuvusiems kariams. Lyg Saturno žiedas stovėjo žmonių minia aplink paminklą. Ant paminklo – vaikų kirbėlynė, o

¹²⁸ J. Gasiūnas, *Ledinio pragaro vartai*, 1991, p. 95.

¹²⁹ Birutė Taujėnytė, *Tautų tėvo karalystėje*, 1991, p. 209.

¹³⁰ Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAB RS) F8 – 153.

¹³¹ *Įkalinta jaunystė*, sudarytojai J. Augustaitis, D. Stalgytė-Matusevičienė, 2000, p. 140.

ant kryžiaus viršaus trispalvė vėliava! Buvo apie 22 valanda. Žmonės sakė kalbas, sugiedojo Himną, dainavo patriotines ir partizanines dainas. Apie 23 valandą nuėmė nuo kryžiaus vėliavą ir minia, skanduodama ‚Laisvės! Laisvės!‘, patraukė vartų link. Kai priėjom arčiau vartų, pamatėm, kad Vytauto prospekte abipus vartų stovėjo po keletą eilių smogikų. Kai tik pirmoji žmonių banga išėjo į prospektą, smogikai iš abiejų pusių puolė žmones ir pradėjo mušti lazdomis ir naganų rankenomis.“¹³²

1957 m. KGB pirmininkas Kazimieras Liaudis rašė LKP (b) CK I sekretoriui Antanui Sniečkui, kad „Kaune ir Vilniuje sustiprinta agentūrinė žvalgyba: ‚Žemės ūkio akademijos studentų grupė, traukiniu vykstanti derliaus nuėmimui į Kazachstaną, dainavo antitarybines dainas ir buržuazinės Lietuvos himną‘. Dėl to buvo tardomi 35 studentai. Taip pat buvo imtasi ir kitų preventinių priemonių.“¹³³

Jonas Indreika yra pasakojęs: „Vieną kartą apie 1970-uosius metus grojau vestuvėse Varėnos rajone. Kažkas paprašė pagiedoti himną. Tarp svečių buvo ir milicijos majoras. Mes užgrojome tarybinį Lietuvos himną, bet užsakyšysis mus subarė ir paklausė, ar mes nemokame tikro himno. Teko pradėti ‚Tautišką giesmę‘. Visi atsistojo ir mums pritarė. Jokių ‚pasekmių‘ nesulaukėme.“¹³⁴

Apie 1977 m. Lietuvos himnas buvo sugiedotas Kernavėje per Jonines. Savo atsiminimuose Albinas Vaičiūnas rašo: „Susirinko daug žmonių iš visos Lietuvos. Kaip ir kasmet daugiausia buvo vilniečių. Vakare, kai pradėjo temti, tūkstančiai žmonių ilga eiseną patraukė į piliakalnių papėdę prie Neries. Į vandenį buvo paleista ant medžių šakelių pritvirtintos žvakutės. Vaizdas buvo nuostabus. Susirinkę žmonės dainavo lietuvių liaudies dainas. Lygiai dvyliktą valandą ant kranto stovinčių žmonių viename būryje pradėjo giedoti tuomet uždraustą Lietuvos himną. Po to teko girdėti, kad Vilniuje kvietėsi į sovietinį saugumą žmones, tą naktį buvusius Kernavėje, ir tardė, norėdami sužinoti himno giedojimo iniciatorius.“¹³⁵

1987 m. įvykį Valkininkų bažnyčioje, kur vyko šv. Antano atleidai, aprašo Povilas Varnelė: „Prasidėjo pamaldos. Šv. Mišias aukojo arkivyskupas J. Steponavičius. Daugelis dalyvavusių priėmė blaivystės priesaikas-įžadus ilgesnį ar trumpesnį laiką nevartoti alkoholio. Bažnyčioje netilpo žmonės. Šventorius taip pat buvo pilnas. Visur buvo pakili nuotaika. Šventoriuje buvo giedamos religinės ir tautinės giesmės: ‚Lietuva brangi‘, ‚Marija, Marija‘ ir kitos. Ir štai suskambo – pradžioje tyliau, vėliau vis garsiau ir garsiau, Lietuvos himnas, pradėtas dainų klubo dalyvių seserų Jovitos ir Silvijos Niūnevaičių, blaivybės organizatoriaus puikaus baritono Gedimino Jakubčionio, nenuilstančio keliauninko ir vadovo po Karaliaučiaus kraštą Rimo Matulio ir kitų dalyvių. Ypač gražiai skambėjo darnus Valkininkų bažnyčios choro dainavimas. Nuvilnijo, nubangavo per visą šventorių ir už jo po miestelį Lietuvos himno garsai. Ne vienam akyse pasirodė džiaugsmo ašaros, o varpinėje daužėsi, skambėjo bažnyčios varpas, pranašaudamas artėjančią laisvę.“¹³⁶ Netrukus šiuo įvykiu Valkininkuose susidomėjo valdžia. Buvo apklausiami dalyvių darbdaviai, žmonių, įstaiigų vadovai. Vilniaus technologijos technikumui Jonui Bradavičiui teko aiškintis partijos rajono komitete dėl technikumų dėstytojo Varnelės dalyvavimo giedant himną Valkininkų bažnyčios šventoriuje. Direktoriui buvo rodomos šventės dalyvių nuotraukos, vėliau direktorius tą priekaištą išreiškė dėstytojui Varnelei.

Nepaisant draudimų, Lietuvos himnas vis dažniau buvo giedamas viešose vietose: 1987 m. rugpjūčio 23 d. mitinge prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje skambėjo „Lietuva brangi“ ir himnas, 1988 m. vasario 14-ąją himnas jau skambėjo Kauno arkikatedroje, vasario 16-ąją – Katedros (Gedimino) aikštėje Vilniuje. Visuomenė vis stipriau jautė laisvėjimo dvasią. 1988 m. birželio 14-ąją atgimstančioje Lietuvoje masinėmis manifestacijomis buvo paminėta tremties diena. Katedros aikštėje susirinkusi minia sugiedojo ir „Tautišką giesmę“.

1988 m. liepos 9 dieną sutinkant sugrįžusius Lietuvos delegatus iš XIX SSKP konferencijos

¹³² LMAB RS f. 8–156.

¹³³ V. Tininis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, 1994, p. 193.

¹³⁴ LMAB RS f. 8–155.

¹³⁵ LMAB RS f. 8–157.

¹³⁶ LMAB RS f. 8–154.

Maskvoje mitinge Vingio parke su pakilimu buvo sugiedota „Tautiška giesmė“, tapusi Sąjūdžio mitingų pagrindine giesme.

1988 m. spalio 6 d. Aukščiausios Tarybos prezidiumo nutarimu „Tautinė giesmė“ buvo pripažinta nacionaliniu simboliu. 1988 m. spalio 7 d. buvo iškelta lietuviška trispalvė Gedimino pilies bokšte, spalio 9 d. – Karo muziejaus varpinėje Kaune. Visur skambėjo „Tautiška giesmė“.

Regina Koženiauskienė

Vinco Kudirkos žodžių prasmė

Koks turi būti kūrinys, kad taptų valstybės himnu, išlaikiusiu daugiau negu šimto metų išbandymą? Koks turi būti to himno tekstas, kuris tikėtų skirtingų epochų Lietuvos žmonėms, visiems valstybės piliečiams, patiktų skirtingo amžiaus ir skirtingos gyvensenos piliečiams ir atitiktų jų jausmus ir lūkesčius? O gal reikėtų klausti taip: koks turi būti autorius, kurio sukurto teksto tiesą ir šviesą tauta priimtų kaip patį jo gyvenimą?

Pirmiausia pamėginkime blaiviai įvertinti „Tautiškos giesmės“ tekstą. Tai proginis eilėraštis, parašytas paties Vinco Kudirkos redaguojamo *Varpo* dešimtmečiui, sudėliotas iš publicistinės ideologinės to laikraščio programos. Keturios deklaracijos – keturi posmai tarsi plakatai. Toli gražu iki pripažintų Kudirkos amžininko Maironio giesmių. Juk Maironis kūriniumi „Kur bėga Šešupė“ (pirmąja šio eilėraščio publikacija)¹³⁷ aiškiai pretendavo į himną – *Pavasario balsų* rinkinyje (1905) net pavadino jį „Tautiška daina“. Jei įsigilintume į pirminę himno, kaip įšventinto teksto, paslaptį, tai pamatytume, kad visų tautų himnų bruožas – vienybės ryšys, visų žmonių jungimasis į vienovę Dievo akivaizdoje (plg. su rusų „Bože, caria chrani“). Prisiminkime, kad Maironio „Tautiškoje dainoje“ yra pagal tradiciją himnui privalomo kreipimosi į Dievą žodžiai: „Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį, / Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai!“, o Kudirkos „Tautiškoje giesmėje“ to nėra. Tad nenuostabu, kad bandyta „Tautišką giesmę“ kiek pakoreguoti. Korespondencijoje iš Garliavos¹³⁸ vietoj „Tegu dirba tavo naudai“ (pirmasis variantas buvo: „Tegu dirba ant naudos tau“) siūlyta keisti: „Tegu dirba Dievo garbei“. Taisymai nebuvo priimti, galbūt todėl, kad pirmieji himno žodžiai „Lietuva, Tėvyne mūsų“ buvo įgavę „Tautiškoje giesmėje“ Absoliuto reikšmę. Tėvynė Lietuva yra tas sakramentas, vienybės ryšys, jungiantis visus tautiečius jos pačios akivaizdoje. Bet tai tik vienas veiksnys, vargu ar atskleidžiantis, kodėl himno teksto nenukonkuravo net tautos giesmėmis tapę lyrikos šedevrais pripažinti Maironio kūriniai „Kur bėga Šešupė“ ir „Lietuva brangi“.

Antras svarbus veiksnys: už „Tautišką giesmę“ brangiai piliečių sumokėta, ji iškentėta, todėl tokia brangi. Tai rodo himno nugiedotas kryžiaus kelias: įnirtingai tildytas, gniaužtas, žemintas, bandytas išdildyti iš antkapinio jo autoriaus akmens. Mat jis kupinas slaptųjų kodų, jame – ir tautinio protesto simbolis, ir tautos laisvės išraiška, ir Lietuvos nepriklausomybės vėliava, ir gyvybės kaina. Pažymėkime bent kelis to kelio punktyrus.

Rašytoja Žemaitė *Vilniaus žiniose* dalijasi prisiminimais apie Vilniuje organizuotą kanklių vakarą: „Visas kambarys, kaip vienas žmogus, stojo stati, nes pragydo tautišką lietuvišką himną. Himno gaida sujudino ir sugraudino širdį, atsiminei neseniai pergyventą laiką, kuomet žmogus baimėje, patyliais šnabždėjo: ‚Lietuva, tėvyne mūsų‘. Sykiu džiaugsmas šildė širdį, jog jau iškovojojome nors tiek liuosybės, kad galima tuos žodžius viešai ir balsu dainuoti.“¹³⁹

1940 m. rugpjūčio 31 d. Švietimo liaudies komisaras Antanas Venclova išsiuntinėjo aplinkraštį: „Senasis Tautos himnas nebegiedamas. LTSR himnu yra Internacionalas“. Tačiau nepraėjus nė

¹³⁷ *Žinyčia* 4–5, 1902.

¹³⁸ *Tėvynės sargas* 21, 1918.

¹³⁹ *Vilniaus žinios* 37, 1907.

metams, kai 1941 m. birželio 23 d. raudonieji traukėsi iš Lietuvos, per partizanų užimtą Kauno radijo stotį tuoj pat pasigirdo Lietuvos himnas kaip išsivadavimo signalas, atgautos tautos laisvės ženklas.

Sunku ir įsivaizduoti, ką reikė, kokių prasmų turėjo ir kiek pačiam kalbėtoji galėjo kainuoti baisiaisiais 1945 m. Vilniuje, rašytojų suvažiavime, Balio Sruogos drąsiai pacituoti „Tautiškos giesmės“ žodžiai: „Tik aš, patyręs savo nedalioje tiek daug neteisybės, tiek daug klastos, norėčiau palinkėti, kad mums, besikeliant į kūrybos žygius, būtų širdyse amžiams ugnimi įrašyta: *Ir šviesa, ir tiesa mūsų žingsnius telydi.*“¹⁴⁰

Vis dėlto manau, kad lemiamas veiksnys, užtikrinęs „Tautiškai giesmei“ himno nominaciją, yra pats Kudirkos gyvenimas, jo asmenybė, susiliejęsi su tekste iškeltais tautos idealais, amžinosiomis jos dvasios vertybėmis. „Tautiškos giesmės“ teksto įtaiga tokia pat paveiki, kaip paveiki ir pati Kudirkos asmenybė. Jis traukė prie savęs ir jungė visus krūvon, ir, anot Gabriėliaus Žemkalnio, „pasijusdavome visi it vienos lietuvių šeimos sąnariai... Tokia tat buvo to žmogaus įtekmė į draugiją. Ir tą valandą aš lyg įsirašiau į tautos darbininkus“¹⁴¹. Kai giedame „Tautišką giesmę“, jaučiame tą patį. Šitą jausmą galime nusakyti paties Kudirkos žodžiais: „Rodos, pripildo krūtinę rami, smagi šiluma, rodos, naujos pajėgos pradeda rasti... Rodos, išaugau išsyk, ir tas pasaulis jau man per ankštas... Pajutau save didžiu, galingu, pasijutau lietuviu esąs.“ Taip Kudirkos asmenybė byla mums per savivoką. Taip jo savivoka per „Tautiškos giesmės“ žodžius pereina į mūsų savivoką. Jaučiame, kad tai kasdienio Kudirkos gyvenimo sukurtas tekstas ir to teksto sukurtas nekasdienės ir tauriai pakylėtos mąstysenos Kudirka. „Neįmanoma juk, kad tie, kurie visą gyvenimą rūpinasi ir užsiima tik smulkmenom ir vergų lygio reikalais, galėtų pateikti kokį nors nuostabų ir visiems amžiams vertingą dalyką... Mūsų siela, tikro pakylėtumo veikiama, kažkaip natūraliai stiepiasi aukštyn ir, įgavusi išdidžią laikyseną, prisipildo džiaugsmo ir puikybės, tartum pati ji būtų pagimdžiusi tai, ką išgirdo.“¹⁴² Pasakyta tai antikos autoriaus, o atrodo, kad šie žodžiai skirti mūsų Kudirkai. Terapiinių galių turintis jo tekstas sulydytas ne iš gražių žodžių, ne jie rūpėjo autoriui: „Gražiausiai betgi esti mūsų akim matyti / kada širdims ir žodžiams ir darbą, atsako.“ Kudirkos „Tautiškos giesmės“ žodžius pakelia šviesus ir doras autoriaus gyvenimas, mūsų širdis – dvasinis ir fizinis jo apsisprendimas.

„Tautiška giesmė“ parašyta autoriui grumiantis su mirtimi, ją galima pavadinti taupiais žodžiais parašytu ir garsiai išsakytu testamentu. Taip kalba žmogus, išėjęs skaudžios gyvenimo patirties ir klystkelių mokyklą, bet pagaliau taip sutvarkęs savo gyvenimą, kad iš chaoso atsirado darna. Į giesmę tvarkingai sudėti kertiniai laisvos valstybės akmenys – Tėvynės praeities stiprybė, dora, šviesa, tiesa, vienybė, darbai žmonių gėrybei. Mes žinome, kad kiekviena iš tų taupių sąvokų patvirtinta Kudirkos rūpesčiu dėl Lietuvos, išplėtotą ir iškomentuota poezijoje ir ypač gausioje *Tėvynės varpų* publicistikoje.

Kudirkos šviesa – lietuviybė, pirmiausia-lietuvių kalba, lietuviški raštai. Bet buvo laikai, kai jis turėjo baugintis, kad draugai nepatirtų, jog moka lietuviškai. Turėjo gėdytis savo prigimtos kalbos, kad po to iš visos širdies graužtųsi: „Rodos, girdėjau Lietuvos balsą, sykiu apkaltinantį, sykiu ir atleidžiantį: o tu, paklydėli, kur iki šiol buvai? Gaila man buvo tų valandų, kurios negražinamai išbrauktos iš mano gyvenimo, kaip lietuvių, ir gėda, kad taip ilgai buvau apgailėtinu pagedėliu...“ Matyt, Kudirkai buvo lemta pasijusti pagedėliu, kad balsas taptų toks skaidrus, be jokio apsimitimo, grynas – be amžinojo teisuolio gaidos. Noras išgyti nuo paklydimo teikė džiaugsmo dirbti lietuvių kalbos labui ir lietuviystei. „Stipriausiu pamatu tautystės, pirmiausiu jos ramsčiu yra prigimtoji kalba. Atimk žmonių kuopai kalbą – dings tautystė su visais primestais jai priedais. Maža tik dalis išdrįsta prisipažinti prie jos atvirai, didesnė gi dalis myli lietuvišką kalbą kokia ten paslaptine, pakampine meile, lyg nelegališką pačią, su kurią gėda pasirodyti prie žmonių. Rodosi, kad lietuvis toks, kaip pasakys ką lenkiškai, tai jis ponas, jis išmintingas, jis didis, o pasakęs tą pat lietuviškai, liktų klopas, kvailys, pašlemėkas.“¹⁴³ Straipsnyje „Katras alfabetas yra geresnis“ kalba gydytojas Kudirka, su patriotiniu užsidegimu aiškindamas, kad

¹⁴⁰ B. Sruoga, *Raštai* 6, 1957, p. 338.

¹⁴¹ V. Kudirka, *Raštai* 2, 1990, p. 61.

¹⁴² *Knygelė apie pakylėtumą*, 1997, p. 31.

¹⁴³ V. Kudirka, *Raštai* 2, 1990, p. 487.

savasis lietuvių akiai įprastas alfabetas susijęs su akių šviesa, kad esą nėra reikalo mainus daryti į tą netikusį akis gadinantį maskolišką. Moksliskai pagrįsdamas tiesių, laužytų, riestų alfabetų skirtumus, Kudirka matematiškai įrodo, kad „per nevalią spraudžiamame rusiškame alfabete pats būdas sustatymo literose brūkšnių netikęs. Tik pasižiūrėkime į rusiškas knygas. Akis, nuolat turėdama vaikščiot nesmagiais, staiga laužytais takais, retai kada gali pailsėti ant apvalumų. Nėra šviesos maskoliškose literose.“¹⁴⁴ Štai kaip suprato šviesą išsivadavęs nuo paklydimų Kudirka – pirmiausia tai lietuviškų raštų, parašytų lietuviškomis raidėmis, šviesa. Turėjo klysti, kad vėliau, su tokia šviesa stojęs prie Lietuvos darbų, pasijustų milžinu.

Studentui Kudirkai buvo lemta dažnai lankytis pramogose skandinavuose Varšuvos salonuose, išlaikyti, anot Juozo Tumo-Vaižganto, „gerai išauklėto ponaičio stilių“, kad vėliau sugebėtų užsisiklėti paprastos Naumiesčio grytelės vienatvėje. Turėjo, jo paties žodžiais, veltui praleisti tiek metų, kad sukauptų jau mažtančias jėgas ir sudaręs sutartį su mirtimi, pagaliau taip susitvarkytų savo būtį, jog dirbtų be atodūsių ir jokio gailėsčio sau ir su kaupu atidirbtų už visą iššvaistytą gyvenimą. Nors liga vis labiau gniaužė gerklę, Kudirka gyveno dabar jau iš tiesų. Tik išleido jubiliejinį *Varpo* numerį (kaip tik į šį įdėjo „Tautišką giesmę“, pasirašęs taip: „Gaidą ir žodžius sudėstė V. K.“), o jau „prireikė parengti pirmąjį 1899 metų numerį – pritrūko medžiagos. Prašyti nebuvo ką, tad V. Kudirka ryžosi prirašyti vienas. Turėdamas 40 laipsnių temperatūros, visas drebedamas ir taip karščio deginamas, kad vos galėjo rankose plunksną išlaikyti, rašė iki išnaktų, nemigęs, susirietęs lovoje... Taip dirbo V. Kudirka ištisas šešias valandas, nors akyse darėsi tamsu, plunksna krito iš rankų, kūnas alpo.“¹⁴⁵

Kudirka laimingas, kad dirba tėvynėje ir kad jo darbai skirti Lietuvos žmonių gėrybei. Jis linki to kiekvienam iš mūsų. „Žmogus priverstas būna ieškoti laimės kur kitur, jeigu jos visai neranda savo tėvynėje ir vieton laimės turi kęsti nelaimę... Dėl savųjų žmonių Lietuvoje yra daug vietos ir uždarbio, kad tik tie savieji žmonės mokėtų ir netingėtų dirbti... Na, o jeigu lietuviai patys užimtų tas uždarbio vietas, kurias iki šiol laiko visokios svetimės erkės ir dėlės, tai lietuviams būtų taip liuosa ir tiek turėtų viso labo, kad nieks jų neištrauktų iš tėvynės, o svietas pradėtų bėgti ne į Ameriką, tik į Lietuvą.“¹⁴⁶

Kad taip atsitiktų, tauta turi būti vieninga. „Reikalas tėvynės dėl visų yra vienas, jis yra aukštesnis už egoizmą skirtingų partijų, prieš tą tėvynės reikalą priešingiausios partijos turi stoti su šakele alyvos.“¹⁴⁷ Kudirkos vienybė – žmonių santaika, tolerancija vienas kitam, broliška meilė, atjauta. Štai dėl ko jo straipsniuose taip aktualiai skamba Numidijos valdovui Micipsui priskiriami žodžiai: „Concordia parvae res crescunt, discordia et magnae dilabuntur“ (Kai santaika, ir mažos valstybės tarpsta, kai nesantaika, griūva ir didelės)¹⁴⁸.

Kudirkos dora – nesavanaudiškas darbas Lietuvai, tas pats vienybės siekimas, kad lietuviai, net ir nešdami maskolių jungą, būtų nors vienas kitam draugiškesni, o ne *lituanus lituano lupus**, kad jie būtų linksmesni, gyvesni. Kudirkos dora – objektyvus ir blaivus tautos negerovių, ydų (tamsumo, pasyvumo, apatijos, apsnūdimo, bailumo) įvertinimas. „Dėl ko pas mus taip daug liūdny žinių? Viena liūdna, kita da liūdnesnė?“ – su sielvartu klausia rašytojas¹⁴⁹. Kudirkos dora nieko bendra neturi su gražiomis apsimetėlių, kuriuos jis vadina davatkomis, kalbomis. Tas, kas žmonėms dumia akis, kas žodžiais taip, o darbais kitaip, taip pat yra davatka. Davatkų ir tiesiogine, ir perkeltine prasme visa širdimi nemėgo, nesiejo jų su dievobaimingumu ir atvirai klausė, ar „nepriderėtų atvirą davatkystę kaip profesiją išdildyti“¹⁵⁰.

Kudirkos tiesa neatskiriama nuo teisingumo, jis piktinasi didele armija valdininkų Lietuvoje – tikra plėšikų gauja. Apie vieną tokį poną Kapustianskį, kuriam „svieto mėgumams“ algos nepakako ir kuris kišenės papildė iš valdiškos kasos, Kudirka rašo: „Nors Rusijos Temida turi tik vieną akį užrištą, vienok

¹⁴⁴ *Ten pat*, p. 767.

¹⁴⁵ J. Būtėnas, *Vincas Kudirka*, Vilnius, 1988, p. 178.

¹⁴⁶ V. Kudirka, *Raštai 2*, 1990, p. 746.

¹⁴⁷ *Tėvynės varpai*, 1889.

¹⁴⁸ V. Kudirka, *Raštai 2*, 1999, p. 872.

* *Lituanus lituano lupus* (lot.) – lietuvis lietuviui vilkas. (Red.)

¹⁴⁹ *Tėvynės varpai*, 1892.

¹⁵⁰ *Tėvynės varpai*, 1891.

nukorojo poną K. labai teisingai: atėmė visas stono tiesas, išsiuntė į Siberiją ir... prisakė K. sugrąžinti pinigus. Ką teisingai, tai teisingai, tik... K. turbūt neištesės atsilyginti su nuskriaustais jo ir apvogtais. Žodžiai Temidos neužstos pinigų. Ar nebūtų teisingiau, idant valdžios, pačios rinkdamos dėl mūsų urėdininkus, pačios ir atsakytų už nusidėjimus savo išrinktųjų?"¹⁵¹

Iš publicistinių Kudirkos straipsnių parinktos mintys tokios aktualios – lyg jos būtų pasakytos šiandien. Jų kvintesenciją mes girdime himne. Į keturis nedidelius posmelius Kudirka sudėjo tai, kas svarbiausia, be ko negalėjo ir negali išsilaikyti laisva valstybė. Juose autorius sutalpino Lietuvos pasaulį, jos praeitį, dabartį ir ateities žmonių bendruomenę, jos siekius, jausmus ir amžinųjų vertybių ilgesį. Apie tai autorius jau daugiau kaip šimtas metų kalbasi su vis nauja auditorija, kiekvieną žodį nušviesdamas savo gyvenimo ir asmenybės šviesa, nes jis, artimai jį pažinėjusios suomių rašytojos Mailos Talvio žodžiais, buvo „tasai, kurį sutikus nušvinta visų veidai ir kuris taip pat visuomet atrodo ramus ir linksmas, jis buvo tartum Lietuvos įsikūnijimas – visi jos lūkesčiai ir likimas“.

Lietuvos valstybės himnas (Tautiška giesmė)

Lietuva, Tėvyne mūsų,
Tu didvyrių žeme,
Iš praeities Tavo sūnūs
Te stiprybę semia.

Tegul Tavo vaikai eina
Vien takais dorybės,
Tegul dirba Tavo naudai
Ir žmonių gėrybei.

Tegul saulė Lietuvoj
Tamsumas prašalina,
Ir šviesa, ir tiesa
Mūs žingsnius telydi.

Tegul meilė Lietuvos
Dega mūsų širdyse,
Vardan tos Lietuvos
Vienybė težydi!

Litauische Hymne

Litauen, du Land der Väter,
Land der Heldengrösse,
Dass aus den vergangnen Tagen
Kraft den Söhnen sprösse.

¹⁵¹ *Tėvynės varpai*, 1890.

Mögen deine Kinder immer
Tugendwege wandeln,
Mögen sie zu deinem Heile,
Dem des Volkes handeln.

Mög' die Sonne Litauens
Finsternis verscheuchen,
Hell und klar, recht und wahr
Unsre Schritte lenken.

Mög' die Liebe heiss zu dir
Uns im Herzen brennen,
Dein Bestand, Vaterland,
Eintracht alien schenken.

Vertė Horst Engert, 1938 m.

The National Song

Lithuania, our homeland,
Land of worshiped heroes!
Let your sons draw their strength
From our past experience.

Let your children always follow
Only roads of virtue,
May your own, mankind's well-being
Be the goals they work for.

May the sun above our land
Bannish darkening clouds around
Light and truth all along
Guide our steps forever.

May the love of Lithuania
Brightly burn in our hearts.
For the sake this land
Let unity blossom.

Vertė Birutė Jatautaitė, 1994 m.

Государственный гимн Литовской Республики

О Литва, земля героев
Нет дороже края.
Пусть твой дух воспламеняет
Старина седая.

Не уронят пусть потомки
Гордости и чести.
К благоденствию Отчизны
Пусть стремятся вместе.

Светоносный солнца луч
Тьму в Литве рассеет пусть.
К свету путь, правды путь
Нашей целью будет.

Пусть не гаснет никогда
В нас любовь к Литве родной.
О Литва, ты жива,
Коль едины люди!

Vertė E. Jonaitienė, 1991 m.

Hymne national

O Lituanie, notre Patrie,
Toi, terre de vaillants hommes,
Que tes enfants puisent leur force
Dans ton glorieux passé.

Que tes enfants suivent
Les chemins de la vertu,
Qu'ils travaillent à ton profit
Et au bien-être des gens.

Que le soleil de la Lituanie
Chasse les ténèbres
Que la lumière et la vérité
Accompagne nos actions.

Que l'amour de la Lituanie
Brûle dans nos cœurs,
Qu'au nom de cette Lituanie
Fleurisse l'unité!

La Lituanie, 2000 m.

Lietuvos himnas, sudarė Gintautas Česnys, Birutė Kulnytė, Romas Treideris, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 21–61, 83–95.